

Araştırma Makalesi/ Research Article

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şarköy, Mürefte ve Gaziköy (Ganos) Bölgelerinde Petrol ve Kömür Çıkarma Çalışmaları (1876-1950)

Aydın Özkan*

(ORCID: 0000-0002-9653-540X)

Makale Gönderim Tarihi
28.08.2023

Makale Kabul Tarihi
17.10.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Özkan, A., "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şarköy, Mürefte ve Gaziköy (Ganos) Bölgelerinde Petrol ve Kömür Çıkarma Çalışmaları (1876-1950)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/ Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan: 2995-3035.

APA: Özkan, A. (2023). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şarköy, Mürefte ve Gaziköy (Ganos) Bölgelerinde Petrol ve Kömür Çıkarma Çalışmaları (1876-1950). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 2995-3035.

Öz

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrasında büyüyen ekonomileri yakalamak için çaba gösteren Osmanlı Devleti'nde ilk maden arama faaliyetleri başlatılmıştır. Söz konusu dönemde petrol ve kömüre son derece önem veren Osmanlı Devleti, bu kaynakları verimli kullanabilmek adına çeşitli imtiyazlar dağıtmıştır. Maden imtiyazlarının yerli ve yabancı müteşebbislerle paylaşılmasının temel sebebi Osmanlı Devleti'nin bilgi, teknoloji ve sermaye eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde başlatılan maden arama çalışmaları Trakya genelinde Şarköy, Mürefte ve Gaziköy gibi bölgelerde devam ettirilmiştir. Bu çalışmada ilgili

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye, a.ozkn69@gmail.com.
Assist. Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Letters, Turkey.

bölgelerdeki petrol ile kömür arama ve çıkarma işlemleri konu edinilmekle beraber arşiv belgeleri ışığında incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Petrol, Kömür, İmtiyaz, Şarköy.

Petroleum and Coal Extraction Research in Şarköy, Mürefte and Gaziköy (Ganos) Regions from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey (1876-1950)

Abstract

The first mineral exploration activities were started in the Ottoman Empire, which strived to catch up with the growing economies after the Industrial Revolution in the 19th century. The Ottoman Empire, which attached great importance to oil and coal in the said period, distributed privileges in order to use these resources efficiently. The main reason for sharing mining concessions with local and foreign entrepreneurs is the lack of knowledge, technology and capital of the Ottoman Empire. In this direction, especially Sultan II. The mineral exploration works initiated during the reign of Abdülhamid continued in regions such as Şarköy, Mürefte and Gaziköy throughout Thrace. In this study, petroleum and coal exploration and extraction processes in the relevant regions will be discussed and will be examined and evaluated in the light of archival documents.

Keywords: Ottoman Empire, Petrol, Coal, Concession, Sarkoy.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Abdülhamid zamanında petrolün değerinin anlaşılmasıyla birlikte Anadolu'da bulunan petrol yatakları belirlenmeye başlanmış ve gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde çeşitli arama çalışmaları yapılmıştır. Söz konusu çalışmalara kayda değer bir örnek de Şarköy, Mürefte ve Gaziköy (Ganos) bölgelerinde bulunan petrolün işletilmesi için yürütülen faaliyetlerdir. Bu anlamda devlet, ilgili bölgelerdeki petrol kaynaklarının bulunup değerlendirilmesi için çeşitli imtiyaz sözleşmeleri hazırlayarak bunları hem yerli hem de yabancı müteşebbislere sunmuştur. Özellikle Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Türk müteşebbislerin lehine kabul edilebilecek bu girişimler Osmanlı'dan günümüze sosyal ve iktisadi tarihimizin mikro bir parçasını teşkil etmektedir. Her ne kadar söz konusu türden girişimler modern Türkiye tarihinde önemli bir dönem

noktası teşkil etse de yaptığımız çalışma göstermiştir ki Şarköy, Mürefte ve Gaziköy (Ganos) bölgelerinde bulunan petrolerden iktisadî anlamda beklenen verim alınamamıştır. Dolayısıyla imzalanan anlaşmaların maddeleri yerine getirilemediği gibi istenilen petrol de çıkarılamayacaktır.

Söz konusu çalışmada Şarköy, Mürefte ve Gaziköy (Ganos) gibi bölgelerdeki petrol çıkarma girişimleri konu edilmektedir. Buna göre petrol arama ve çıkarma işlemlerinin yanı sıra bunların imtiyaz süreçleri; arşiv belgeleri ile telif eserler üzerinden incelenmeye ve bölgedeki petrol varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Başlangıçta Türkiye'deki petroler hakkında Batılıların teşebbüsleri üzerinde durulurken bu bilgiler ışığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ilgili bölgelerdeki petrolün serüveni de anlatılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı Devleti'nde Petrol ve Kömür

Dünya ekonomisinde yer altı kaynaklarının gelişmesinde Sanayi Devrimi'nin büyük bir etkisi olmuştur. Zira İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, petrol, kömür, kalay, bakır gibi önemli madenlerin kullanımını ciddi anlamda yaygınlaştırmıştır.¹ Osmanlı Devleti'nde ise özellikle Tanzimat Fermanı sonrası dönemde madencilik alanında batı tarzı düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

İnsanoğlu çok eski devirlerden beri petrolü, başta deniz ulaşımında kullanılan gemilerin zift ile kalafatlanmasından, insanların varlığını sürdürdüğü şehirlerdeki yolların yapımındaki asfalt malzemesine, bir çok hastalığın tedavisinde kullanılan ilaçların hammaddesinden, Şehirlerde ısınma, araç yakıtı ve izolasyon malzemesi olmak üzere ticaretten sanayiye uzanan geniş bir alanda kullanmıştır.² M.Ö. 6000

¹ Hamdi Genç, *Ereğli Kömür Madenleri (1840-1920)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 1.

² Petrol sözcüğü, Yunanca "πέτρα" (petra) ve "έλαιον" (elaion) sözcüklerinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Türkçede elaiyon yağ, petra kaya anlamına gelmektedir. Arapçada "neft" şeklinde kullanılan kelimenin aslı Farsçadır. Kamusi Türkî'de "neft" kelimesi şöyle tarif edilmektedir: "Yerden çıkan ve çam gibi bazı ağaçlardan çıkarılan müstail bir yağ ki boyacılıkta ve sair sanayide kullanılır: neft yağı, neft sürmek, neft kuyusu." (Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî* (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1317), "Neft", 1465.), Redhouse'un (sözlüğünün) 1884 tarihinde(baskısında) yayımlanan Osmanlıca-İngilizce lügatinde hem "oil" hem "petroleum" kelimeleri bulunmaktadır: "Oil" kelimesi; "yağ, sulu akar olan

yıllarından itibaren Mezopotamya’da gemicilikte yalıtım ve kalafatlama malzemesi, inşaatçılıkta harç katkı maddesi olarak kullanıldığı bilinen petrolün en az insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olduğunu belirtebiliriz. Kaldı ki Hammurabi Kanunlarında dahi sızan petrolün ısının etkisiyle kolay uçan ürünlerinden geriye kalan ziftin, gemi yapımında kullanılması, işin kalitesiz yapılmasına yönelik yaptırımlar ve gemi ziftleme ücretleri ile ilgili hükümler yer almaktadır.³

Tarihin ilk zamanlarından beri kullanılagelen petrolün Osmanlı’daki ilk kullanımı hakkında bize ilk bilgileri veren Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesine göre 1700’lü yıllara dayanmaktadır. Söz konusu eserinde Evliya Çelebi Osmanlı’da petrolün çıkarıldığı ve petrolün direk veya ürünlerinin kullanıldığı bölgelere değinmiştir. Gözlemleri arasında Van bölgesinde mağara sarnıçlarında zift, katran, beziryağı gibi petrol ürünlerinin varlığından ve kalafatçı esnafı olarak gemi yamaklarının zift yağını kullanmasından bahsetmiştir. Aynı şekilde İstanbul esnaflarında kalafatçılar olarak mevcut 300 dükkânda, yaklaşık 1000 kişinin çalıştığına değinen Evliya Çelebi’nin verdiği bilgilerden hareketle Osmanlı’da petrol kullanımı hakkında bazı bilgiler elde etmemiz mümkündür.⁴

Dünya’da kömür kullanımı üzerine yapılan çalışmalarda da ticari olarak M.Ö 1000’li yıllarda Çin’in kuzey/doğu kesiminde bulunan bir ocaktan üretilen kömürlerin bakır eritme ve döküm işlerinde kullanıldığına dair tespitler olup daha sonra yürütülen araştırmalar, kömür madenciliğinin sistematik ve kurumsal anlamda 17. yüzyılda İngiltere’de başladığına işaret etmektedir.⁵ Bu çerçevede 17. yüzyılda üretilen kömür daha çok ısıtma amaçlı kullanılmaktadır. Kömürün diğer alanlarda yaygınlaşması ise 18. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılda da Sanayi Devrimi’nden sonra ciddi anlamda hız kazanmıştır. Bu tarihlerde

yağ, yağlamak, üzerine yağ sürmek...”; “Petroleum” ise “maden nefti” manasındadır. (Redhouse, *A Turkish and English Lexicon* (Constantinople: 1884), “Oil”, “Petroleum” 554, 573.) “Neft” kelimesinin Batı dillerinde karşılığı ise “naphtha”dır. Redhouse’un kaynaklarında bu sözcüğün “maden neft yağı” manasına geldiği görülmektedir (Redhouse, “Naphtha”, 529.).

³ Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyet’e Petropolitik*, Ankara, 2008, s.15-16; Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı’da Neft ve Petrol*, Ankara, 2007, s. 3-4.

⁴ Uluğbay, a.g.e., s. 24-25.

⁵ Ostravsko-Karvinské Doly (OKD), “The History of Coal Mining”, (Erişim 03 Aralık 2022).

keşfedilen makinelerde kömür kullanımı bu durumun en önemli etkenlerinden biri olarak kabul edilebilir.⁶

19. yüzyıl boyunca sanayileşmenin de beraberinde getirdiği zorunluluklar kömür kullanımının artmasına sebebiyet vermiştir. Kaldı ki sanayileşme için önemli bir hammadde olarak kabul edilen kömür, başta ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi dönemin gelişmiş ülkelerinin başlıca işlettiği temel ekonomik kaynaklardan biri olmuştur. Aynı zamanda söz konusu ülkelere ait maden firmalarının birçoğu kendi memleketleriyle sınırlı kalmayarak farklı ülkelerde de işletme faaliyetlerinde bulunmuşlardır.⁷

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde tarıma dayalı bir ekonomiye sahip Osmanlı Devleti'nin kömüre dair ilk talebi ve ihtiyacı, 19. yüzyılın ilk yarısında yelkenden buhar makinelerine geçmekte olan donanma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Daha sonra darphane, tophane ve tersanelerdeki farklı ihtiyaçlar Osmanlı'da da kömürün kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Osmanlılarda kömür madeninin keşfinden önce ağaç kömürü kullanılmaktaydı. Başta Avrupa olmak üzere devletin çeşitli bölgelerinde ormanlardan yakıt temininde güçlük çekilmesi sebebiyle maden kömüründen yararlanılmaya da çalışılmaktaydı. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde kömür, ilk defa 1731 yılında Sultan I. Mahmud döneminde Saraybosna'da Fransız kökenli Humbaracı Ahmet Paşa tarafından bulunmuş olup söz konusu hammaddeden yeterince istifade edilemeyecektir. Daha sonra ise Sultan III. Mustafa döneminde yine Fransız asıllı Baron François de Tott tarafından İstanbul'a yakın Yedikumlar mevkiinde 1774 yılında keşfedilmiştir.⁸

Osmanlı'da ilk taş kömürünün bulunuşuna dair 1916 tarihli Zonguldak Kaymakamı Ahmet Cevdet'in Raporu'nda bilgiler bulunmaktadır. Rapora göre 1822 yılında Ereğlili Hacı İsmail tarafından taş kömürü bulunmuştur. Hacı İsmail tarafından bulunan taş kömürü II. Mahmud'a sunulmak üzere İstanbul'a getirilmiş ve Padişah tarafından

⁶ Bkz. Ali Çimen, *Tarihi Değiştiren İcatlar ve Mucitler*, İstanbul, 2014.

⁷ Eren Kömürlü, "Murgul'un Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış", 2. *Türkiye Tarihi Madenler Konferansı*, (2018), s. 21-22.

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: İslahat Fermanı Devri (1856-1861)*, Ankara, 1954, s. 6/244-245.; Eren Kömürlü, "Osmanlı Döneminde Taş Kömürü Madencilikinin Başlaması", *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 18 (2020), s. 22.

Ihsan-ı Şahane ile ödüllendirilmiştir. Aynı raporda 1829 yılında Uzun Mehmet'in de taş kömürü bulduğundan bahsetmektedir. Uzun Mehmet, Neylen köyü civarında dere kenarında dolaştığı sırada siyah taşlar bulur ve topladığı bu siyah taşları değirmende yanan ocağa atması ile birlikte taşların yandığını görür. Daha kapsamlı bir araştırma yaparak bulduğu kömür numunelerini İstanbul'a götürür. Bunun üzerine II. Mahmud kendisini ödüllendirmiştir.⁹

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul için kömür başlıca ihtiyaç maddelerinden biri olarak kabul edilirdi. Zira İstanbul'un işesi meselesini çözmeye ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında kalan Anadolu ve Balkanlar'da "mahrukât" olarak adlandırılan odun ile kömür sık sık başkente sevk edilmekteydi. Nitekim 1830'lu yılların başlarında önce tersane ve donanmada daha sonrasında da tophanede başlayan küçük endüstri adımları için vazgeçilmez ihtiyacı ifade eden kömürün kullanımı aslında Osmanlı'nın endüstrileşmesinin de temelini teşkil etmektedir. Çünkü makineye dayalı yeni endüstri çağına girildiğinden beri su üstündeki vapurların, karadaki fabrikaların ve üretim tesislerin en önemli hammaddesi kömür olarak nitelenmektedir.¹⁰

Osmanlı da kömür madeni işletmeciliği Ereğli kömür madenlerinin 1840 yılında işletilmeye açılmasıyla başlatılmıştır. Nitekim zaman içerisinde üretimine ve işlenmesine başlanılan kömür, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı madenciliğinin en önemli temel hammaddelerinden birini oluşturmaktaydı. 20. yüzyıl başlarında ise Osmanlı Devleti'nde üretilen madenler, miktar ve değer olarak tasnif edilecek olunursa başta maden kömürü olmak üzere linyit kömürü üretiminin de yapıldığını belirtebiliriz.

Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin 1851 yılında Londra, 1855'te de Paris'te düzenlenmiş olan uluslararası sergilere katılması yer altı kaynaklarına daha fazla değer vermeye başlamasının açık bir göstergesidir. Hemen ardından 1856 yılında oluşturulan bir komisyonunun yaptığı çalışmalar sonucunda Haziran 1858'de Cevdet Paşa'nın hazırladığı Arazi Kanunnamesinin yürürlüğe konulmasıyla

⁹ Ahmet Öğreten, 'Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Döneminde Madenler Ve Madenciler (1865-1908)', *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5 (2007), s. 139-178.

¹⁰ Muharrem Öztel, "İstanbul'un Temel İhtiyaçlarından Mahrukâtın (Odun ve Kömür) Önemi ve Mahrukât Arz Piyasası (1789-1918)", *Turkish Studies*, 8/7 (Yaz 2013), s. 487.

Osmanlı'daki arazi mülkiyet sistemi beş kısma ayrılacaktır. Bunlar mülk, miri, vakıf, mevat ve metruk arazilerdir.¹¹ Hıfız Veldet'in "Tanzimat'tan sonra vücuda getirilmiş en orijinal, en yerli kanun" Ömer Lütfi Barkan'ın da "An'ânesi olan orijinal bir toprak hukukuna tekemmül ettirilmiş bir kod" ve "Tanzimat'ın vücuda getirebildiği en muvaffak ve halis bir eser" şeklinde nitelendirdiği bu son derece özgün ve uygulaması başarılı olan Arazi Kanunnamesinin¹² 107. ve diğer belirli maddelerinde, devletin madenlerden alacağı pay ve maden sahiplerinin hakları tanımlanmıştır.¹³

Aynı zamanda 1858'de Orman ve Ma'âdin Mektebi kurulması da maden işletmeciliği noktasında önemli kazanımlar sağlanmasına hız kazandıracaktır. Ancak hemen altını çizmek gerekir ki Arazi Kanunnamesinin 107. maddesi gereği ise alınacak vergileri ve madenlerin mülkiyeti, madenin bulunduğu arazinin türüne göre tayin etmesine rağmen işletme yöntemleri, imtiyaz hakkı sahiplerinin sorumlulukları, yakacak temini, işçilerin durumları gibi daha pek çok

¹¹ Mehmet Akif Aydın, "Arazi Kanunnamesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3(1991), s. 346-347.

¹² Mehmet Gayretli, *Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Hareketleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 158.; Ömer Lütfi Barkan, *Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnâmesi*, İstanbul, 1980, s.293.

¹³ Maddenin aslı şöyledir: "Yüz Yedinci Madde-Her kimin uhdesinde olursa olsun arazi-i emîriyeden bir mahalde zuhûr eden altın ve gümüş ve nuhâs ve demir ve enva'-ı ahcâr ve alçı ve kükürt ve güherçile ve zımpara ve kömür ve tuz madenleri ve maâdin-i sâire cânib-i beyt'ül-mâle ait olup arazi mutasarrıflarının hiçbir madeni zapt eylemeye veyahut çıkan madenden hisse almaya selâhiyetleri yoktur. Kezalik tahsisât kabilinden olan arazi-i mevkûfede zuhûr eden bil-cümle maâdin cânib-i beyt'ül-mâle ait olup gerek arazi mutasarrıfları tarafından gerek cânib-i vakıftan duhul ve taarruz olunamaz. Fakat gerek arazi-i emîriyeden ve gerek zikr olunan arazi-i mevkûfeden maâdin-i mezkûrenin ihracıyla ziraat ve tasarruftan tatil icab eden miktarı mahallin değer behası mutasarrıfına verilmek lazım gelir ve arazi-i metruke ile arazi-i mevâdda bulunan maâdinin humsu beyt'ül-mâle ve bakiyesi bulan kimseye ait olur. Ama evkâfi sahihadan olan arazide zuhur eden madenler cânib-i vakfa ait olur ve derun-i kara ve kasabatta olan mülk-i arsalarda zuhûr eden maâdin cümleten sahibine ait olur ve arazi-i öşüriye ve haraciyette zuhur edip izabeye kabiliyeti olan madenlerin humsu cânib-i beyt'ül-mâle ve bakiyesi arazi sahibine ait olur ve izabe edilmeye kabiliyeti olmayan maâdin cümleten sahibine ait olur ve bil-cümle arazide bulunup mâlik ve sahibi malûm olmayan meskûkât-i atıka ve cedîde ve defâin-i mütenevvia'nın ahkâmı kütüb-i fikhide tafsil olunmuştur." Bkz. İBB Atatürk Kitaplığı, *Arazi Kanunnamesi*, K/3645, s. 57-58.

konuya açıklık getirmemekteydi. Dolayısıyla bir an önce ayrı bir maden nizamnâmesi düzenlemesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda inisiyatif alan İstanbul, Maden Nizamnameleri hazırlamıştır.

Maden hukukundaki ilk düzenleme olarak kabul edilen 1861 Ma'adin Nizamnamesi ile sektörün ihtiyaçlarına göre özellikle 1867'de Osmanlı coğrafyasında yabancıların toprak almalarına izin verilmesi gündeme alınmıştır. Bununla beraber 1869 ve 1887 Ma'adin Nizamnameleri de hazırlanacaktır.¹⁴ Ayrıca 1861, 1869 ve 1887 nizamnamelerinden farklı olarak ilgili nizamnamelerde görülen eksikliklerin giderilmesi ve 1887 Ma'adin Nizamnamesi'nin özellikle Taharri bölümüne gelen itirazlar sonucu 1901'de değiştirilecektir. Çünkü şahıslara ait arazilerde, çevrede bulunan bina ve diğer yapılara zarar vermeyeceğinin anlaşılması halinde Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezareti'nin onayı ile keşif kazılarında başlanabilmesi zorunlu tutulduğu gibi çok geçmeden Mayıs 1906 tarihinde de bir düzenleme daha gerçekleştirilmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin son dönem madencilik faaliyetlerinin büyük çoğunluğu Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) dönemine rastlamaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki söz konusu döneme ait en çok tartışılan uygulamalardan bir tanesi de II. Abdülhamid'in 1880-1881 yıllarından itibaren Maliye Nezareti'ne bağlı olan birçok araziye Hazine-i Hassa Nezareti'ne yani doğrudan kendine bağlamasıdır. Bunun birden fazla nedeni olmakla birlikte temel nedenin ise Maliye Nezareti'nin Düyûn-ı Umumiye İdaresi altında bulunması sebebiyle maden bölgelerinin

¹⁴ Ahmet Gündüz Ökçün, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları", *Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan*, (1969), s. 807-808.; Serap Taştekin, "Osmanlı Maden Hukukunda 'Taharri Hakkı' ve Maden Nizamnamelerindeki Tekâmülü", *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), s. 1003-1028.

¹⁵ Volkan Ş. Ediger, *Enerji Ekonomi-Politikü Perspektifinden Osmanlıda Neft ve Petrol*, Ankara, 2007, s.87. Orman Maden ve Ziraat Nazırlığının ilk kuruluşu 1872 yılı Eylül ayına dayanır. Eski "Divân-ı Ahkâm-ı Adliye" Nazırı Şirvanizâde Mehmet Rüştü Paşa'nın önceden orman idaresinin kuruluş ve idaresi işinde bulunarak tecrübe kazanmış olması Orman ve Ma'âdin Nezareti kuruluşunun da kolay olmasını sağlamıştır. Fakat bütün bunlara rağmen ilk Orman ve Ma'âdin Nezareti'nin dönemi kısa oldu. Kuruluşunun üzerinden iki ay gibi kısa bir süre sonra geçmişte bağlı olduğu Maliye Nezareti'nde bir müdürlük hâline geldi. 1Eylül 1878 tarihinde Orman ve Ma'âdin Nezareti, ikinci kez Orman İdaresi Müdürlüğü'nde bulunmuş olan Şûrâ-yı Devlet azası Bedros Kuyumciyan tarafından kurulmuştur. Bkz. Özkan Keskin, *Orman ve Ma'âdin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 45-49.

yabancılar tarafından yönetilmesi ve ileriki zamanlarda buralardan sağlanacak ve git gide artacak gelirlerin Düyûn-ı Umuniye'ye bırakılmaması fikri daha kuvvetli bir ihtimaldir.

Batılılar, sanayileşmenin ilk dönemlerinde önce kömürü daha sonraki süreçlerde ise petrolü kullanmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti ise her iki enerji kaynağına da sahip olmasına rağmen kendi sanayisini henüz tam anlamıyla oluşturamadığı için bu kaynakları güç kazanmak, gelişmek ve üretmek noktasında verimli kullanamamıştır. Nitekim Modern Türkiye'de endüstrileşmenin yaygınlaşmaması sonucunda yeterli sermaye birikiminin oluşmaması da bu tür teşebbüslerin önünde bir engel kabul edilmektedir.

Şarköy ve Mürefte 'de Petrol ve Kömür Araştırmaları

Günümüzde Tekirdağ iline bağlı Şarköy ilçesi ve çevresindeki yerleşim MÖ 6000'e kadar uzanmaktadır. Marmara Denizi kıyısında kurulmuş olan koloniler batıdan doğuya doğru Eriklice, Hoşköy (Hora), Gaziköy (Ganos), Barbaros şeklinde sıralanabilir. Şarköy'ün Osmanlılarca fethi Süleyman Paşa'nın ölümünden önce 1356 yılında olmuştur.¹⁶ Bölge, 1913'te kısa bir süre Bulgar işgaline uğramış ve Mondros Mütarekesi'nden sonra da Temmuz 1920'de Yunan ordusunun eline geçmiştir. 17 Kasım 1922'de işgalden kurtulan ve Tekirdağ'ın güneybatısında yer alan Şarköy'ün yüzölçümü 481 km²'dir. Günümüzde bir ilçe statüsündeki Şarköy, doğuda ve güneyde Marmara Denizi, batıda Çanakkale ili, kuzeyde de Malkara ve Merkez ilçeleriyle çevrilidir.¹⁷

Osmanlı'da petrol işletmeciliği tam anlamıyla, Musul ve Bağdat bölgesinde İngiliz, Fransız ve Almanlar tarafından petrolün keşfedilmesi üzerine 1887'de Halep vilayeti İskenderun çevresinde petrol arama çalışmaları ile başlamıştır.¹⁸ Nitekim 1898'de Musul ve Bağdat çevresinde çalışma yapacak olan ülkeler hükümete müracaat ederek izin almışlardır. Petrol çalışmalarının hükümet iznine tabi olmasının temel

¹⁶ Halis Ulubey Ergen, "Şarköy'ün Kısa Tarihçesi ve Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi", *Şarköy Değerleri Sempozyumu* (Tekirdağ 2010), s. 30.

¹⁷ Can Y. Özturgut, *Yağmalanan Belde (M.Ö. 119-M.S. 1985): Şarköy, Mürefte, Hoşköy, Güzelköy, Mursallı, Gaziköy, Şarköy*, 1985, s.80-90.

¹⁸ Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, İstanbul, 2008, s. 74.

sebebi ise Tanzimat ile padişaha ait özel mülklerin yani o dönemde bu mülklere Hazine-i Hassa/Emlak-ı Şahane deniliyordu, bu hazineler devletin kasasına bırakılmış ve maliye bütçesine kaydedilmişken bu hususun Sultan Abdülhamid'in iktidarıyla tersine döndürülmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece yabancılara Islahat Fermanı ile tanınmış olan mülk edinme hakkı sebebiyle II. Abdülhamid, petrol alanlarını "emlak-ı kadime" adıyla Hazine-i Hassa yani kendi mülkü olarak kaydederek bu bölgelerin yabancılara mülkiyetine geçmesini engellemiştir.¹⁹

Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Edirne ili Gelibolu sancağı ve Tekirdağ, petrol araştırma ve çıkarma imtiyazı verilen bölgelerdendir. Şarköy gibi Mürefte'de de kıyı bölgesi olmasından dolayı petrol ve havagazı gibi kaynakları bünyesinde barındırmaktadır. Mürefte'den sonra gelen Gaziköy çevresinde de petrol aramaları yapılmıştır. Zira 1920'ye kadar şehrin doğu tarafında bulunan Hoşköy deresinden halkın idare lambalarında kullanmak için ellerindeki kaplarla gazyağı aldıkları bilinmektedir. O dönemlerde Iskenderun'da kurulan petrol şirketinin ardından bu bölgede de ikinci bir şirket daha kurulmuştur. 1892 yılında Cavid Bey, Mürefte civarındaki Gaziköy derelerini dolaşırken burnuna gelen kokudan kuşkulananarak çevreyi araştırıp bazı petrol izlerine rastlayınca, İstanbul'a gitmiş. Su kuyusu açmak için elinde su sondajı aleti olan Ermeni Seferyan ve bir Rum ile anlaşarak onlarla ortaklık kurmuştur. Ancak ortak çalışmalardan bir sonuç alınamayınca imtiyaz feshedilecektir.²⁰

1895'te Sadarete atanıp Sadrazam Halil Rifat Paşa²¹'nin göreve gelir gelmez ilk icraatlarından birisi Gelibolu'nun Şarköy kazası yakınlarında

¹⁹ Arzu T. Terzi, *Bağdat-Musul'da Abdülhamit'in Mirası Petrol ve Arazi*, İstanbul, 2007, s.99-196.; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara, 2009, s.31.

²⁰ Cevat Eyüp Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası* 14/39 (1949), s. 15.; Kemal Lokman, "Memleketimizde Petrol Araştırmaları", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* 6/2 (1958), s. 92.; Ekrem Göksu, *Türkiye'de Petrol*, İstanbul, 1966, s.71.; Ediger, a.g.e., s. 153.

²¹ Halil Rifat Paşa, Serez'in Lika köyünde hicri 1244'te (14 Teşrin-i evvel 1244/1828) dünyaya geldi. Nevrekoplu bölükbaşı olarak bilinen babası İbrahim Ağa'dır. Ailesi üç yaşında Serez'e nakledilmesi ile ilk eğitimini burada tamamlamıştır. Serez Tahrirat Kaleminde 1844 yılında çalışma hayatına başlamış ve Varna, Tırhala, Vidin mutasarrıflıklarında bulunmuştur. 1876'da vezirlikle rütbesi verilerek Tuna valisi

15 bin dönümlük bir alanda petrol arama imtiyazını alması olmuştur. Devlet üst yönetiminin bizzat bu faaliyetlere girişmesi yeraltı kaynaklarının çok değerlendirildiğini gösterdiği gibi Sultan Abdülhamid'in de söz konusu değerli kaynakları devletin elinde tutma siyasetini izlemeye başladığının bir göstergesi olarak nitelenebilir. Diğer taraftan yöneticilerin de bu madeni yakından tanımaya başlaması da ciddi bir bilinçlenme yaratacaktır. Sadrazam Halil Rifat Paşa, Şarköy'de çıkarılan petrol ve kömür madenleri için imtiyaz hakkı başvurusunda bulunduktan sonra 29 Eylül 1896 tarihli bir imtiyaz hakkı iradesi yayınlanmıştır. Bu iradeye göre Sadrazam Halil Rifat Paşa'ya 13 Şubat 1897'de Şarköy ile Gelibolu çevresinde kömür, petrol madenleri arama ruhsatı almak için imtiyaz verilmiştir.²²

Şarköy ve Mürefte 'de Petrol ve Kömür Araştırma Mukavelenamesi

Halil Rifat Paşa'ya verilen imtiyaz hakkı sonrasında üzerinde çalışma yapılarak mukavele hâline getirilmiştir. Bu mukavele de Ma'adin Nizamnâmesi hükümlerine bağlı onlarla ilişkili maddelerden oluşmaktadır. Söz konusu mukavelename şu şekildedir:

Madde-1: Edirne ili Gelibolu Sancağı Şarköy Kazasında Platnoz Deresi, Kocaali, Gölcük ve İksamil köyleri ve civârı ile deniz ile sınırlı arâzide sınırları tarif edilen alanda ferman tarihinden başlayarak 99 yıl müddetle aşağıdaki şartlar dahilinde petrol ve kömür madenlerini çıkarmak amacıyla verilen imtiyazdır.

Madde-2: Haritalarda gösterildiği şekilde maden alanının kazı ve imalatı 13.605 dönüm arazide gerçekleşecektir. Arazinin sınırları güneyden Gorgana Deresi'nin Marmara Denizi ile buluşmuş olduğu noktadan başlayarak deniz sahilini takip edip Kura köyü yanında Kura

olmuştur. Ardından sırasıyla 1868'de Halep ile Kosova ve 1878'de de Selânik valiliği yapmıştır. Aynı şekilde 1882'de Sivas valisi olmuş ardından 1885'te Aydın ve 1886'da da Bağdat valiliğine getirilmiştir. 1891'de Dahiliye Nâzırlığına tayin edilmiştir. 7 Kasım 1895 tarihinde de azledilmiş olan Kâmil Paşa yerine sadrazamlığa tayin edilmiştir. 1901 yılında vefat etmiş ve Bostan iskelesinde Mihrişah Sultan'ın türbesi yakınlarında eski sadrazamlardan Hayrettin Paşa'nın mezarının yanına gömülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Çetin, "Halil Rifat Paşa (1827-1901)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15 (1997), s. 327-328.

²² Cevat Eyüp Taşman, "Türkiye ve Petrol", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, 3 (1937), s. 10.; Lokman, a.g.m., s. 92.; Göksu, a.g.e., s. 71.

Deresi'nin denizle buluştuğu nokta son sınır olup bu noktadan başlayarak kuzeye yönelen iki bin dokuz yüz elli metre uzunluğundaki düz bir hat nihâyetine konulan bir işarete kadar ve kuzeyde bu işaretten başlayarak Aya İlyas Tepesi'nden geçen Müstecâblı Çiftliği noktası ile Musalı karyesi câmi'-i şerifinin arasında ki kesik hatta kadar ve batıda bahsedilen noktadan başlayarak Gorgana Deresi'nin denize bağlandığı nokta arasında düz bir çizgi yol ile sınırlıdır.

Madde-3: 2. madde de tarif edilmiş olan coğrafi sınırlar içerisinde petrol ve kömür haricinde bu imtiyaza dahil olmayan diğer madenlere rastlanması durumunda Ma'adin Nizamnamesinin 35. Maddesi hükümlerince izin alınacaktır. Eşit şartlarda imtiyaz sahibinin önceliği olması sağlanacaktır.

Madde-4: Her sene mart ayında 100 Osmanlı altın lirası üzerinden maktu'an on bin kuruş verginin Orman ve Ma'adin Ziraat Nezaretî'nin veznesine belirli süre içerisinde ödenecektir. Belirlenen zamanda ödenmediği takdirde her sene için yüzde 9 faizi ile birlikte alınacaktır.

Madde 6- Ma'adin Nizamnamesinin 43. Maddesi gereğince, madenlerden çıkarılacak ürünlerden petrol yüzde 10, kömür için yüzde 1 oranında "rüsüm-ı nisbiye" madeni Orman Ma'adin Ziraat Nezaretî'nin veznesine talebe göre ya aynı miktarda ya da karlı olarak ödenecektir.

Madde-7: Hak sahibi ile ilgili ferman yayınlanmasından itibaren 2 yıl içerisinde maden üretime başlamak zorundadır. Bu müddet içerisinde zaruri bir sebebi olmadan madenin üretime başlamaması halinde Ma'adin Nizamnamesinin 52. ve 53. Maddeleri hükümleri gereğince imtiyaz hakkı feshedilecektir.

Madde-8: İmtiyaz hakkı sahibi tarafından rüsüm-ı nisbiyesi yüz kuruş Osmanlı altını madenin üretilmesi, nakledilmesi veya satışı sırasında ödemenin yapılmaması veya ödemenin gecikmesi halinde, imtiyaz hakkı sahibi her gecikme günü için verginin kendisini ve yıllık yüzde 9 olan faiziyle birlikte ödeyecektir.

Madde-11: Hak sahibi Patent Nizamnamesi maddeleri gereğince hangi sınıf ve derecede bulunursa o sınıfın patent vergisini ödemek zorundadır.

Madde-13: Hak sahibi kişiler, madenleri kendilerine ait veya bulacakları sermaye ile i'mal ve işletmesinin mümkün olmadığı durumda yerlerine bu sermaye için bir benzerleri gibi Osmanlı Anonim Şirketi kurmaya yetkili olacaklardır. Nafia ve ticaret nezareti bunu kabul edecektir. Bu halde Ma'adin Nizamnamesinin 5. Maddesinin ahkamı geçerli olacaktır.

Madde-14: Hak sahibi tarafından madenlerde üretim ve imalat için gerekli ağaç ve kereste ihtiyacını çevredeki miri orman alanlarından gerekli miktarlarda kesip kullanacaktır.

Madde-15: Hak sahibi petrol ve gazın çıkartılması ve üretilmesi için imtiyazname sınırları içerisinde gerekli fabrika ve tesis binalarını ve modern fenni tekniklere uygun olarak denize kadar döşenecek borular, teknik alet ve benzeri malzemeler gümrük vergisinden muaf olacaktır.

Madde-17: İş bu madenlere ait mukavelename ve şartlarından dolayı maden nezareti ve imtiyaz sahipleri arasında Ortaya çıkacak ihtilafların çözümlenmesinde Devleti Aliye'nin taleplerine uygun şekilde Şûrâ-yı Devlet yetkilendirilmiştir.

Özel Madde: Maden çalışma alanında veya etrafında askeri bir harekât veya yerleşim gerekçesiyle üretim kısmi olarak veya tamamen durdurulursa, imtiyaz hakkı sahibinin bu durumdan kaynaklı üretim kaybı ile ilgili olarak hiçbir surette zarar tazmini talep etme hakkı olmayacaktır.²³

Ma'adin Nizamnamesi hükümlerine bağlı olarak yapılmış olan bu mukavelename, petrol meselesinin ciddiye alınıp sınırlarının belirlenmeye çalışıldığını göstermektedir. Petrolün araştırılmasının ve çıkarılmasının yüksek sermayeye ihtiyaç duyması sebebiyle devlet, imtiyazı 3.kişiye verirken kendini konudan bağımsız tutmamıştır. Mukavele'de yer alan maddeler, imtiyaz hakkı verilirken devletin kendi çıkarlarını da güvence altına almaya çalıştığını göstermektedir.

İlgili imtiyaz "ihale usulü" uygulaması ile verilmiş, bu şekilde maden işletmecileri yılda 2 defa devlete vergi ödemişlerdir. İlk vergi "resm-i

²³ BOA. A. DVNS. MKLT. d 00008; BOA. İ. İMT. 2/13; Fatih Başgöl, *Osmanlı Coğrafyasında Petrol Alanları, Çıkartılması, İşletilmesi, İmtiyazları ve Ekonomide Değerlendirilmesi (1876- 1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 52-54.

mukarrer” olarak adlandırılan maden alanının her dönümü hesaplanarak yılda 1 kere verilen vergi iken “resm-i nisbi” olarak adlandırılan 2.vergi ise maden saflaştıktan sonra alınan hasılat vergisidir.²⁴

Tanzimat dönemine kadar padişaha bağlı olarak yönetilen madenlerin devlet hazinesine aktarılması ve maden nezaretinin kurulması, madenlerin araştırılma teknikleri, vergilendirilmesi, ihale edilmesini düzenleyen nizamnamelerin bulunması da petrol çıkarma meselesinin kontrol altında tutulmaya çalışıldığını göstermektedir. Petrolün yer altından çıkarılmasının maliyetli olması, petrol araştırması için gerekli olan yatırımların yüksek sermayeye ihtiyaç duyması, sadece petrole ulaşmak değil çıkacak olan petrolün niteliği ve verimide bir okadar önemli kabul edilmektedir.

Şarköy ve Mürefte Petrolü Hakkında II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Devrinde Yapılan Çalışmalar

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere imtiyaz hakkına ilişkin olarak Orman ve Ticaret Nezaretine yapılmış olan başvuruda, belirtilen imtiyaz hakkı ile ilgili bölge Şarköy kazasında, Gölcük, Kocaali, Platnoz Deresi, İksamil karyeleri ve çevresi ile denize ulaşıp bahsedilen bölgelerle sınırlı tahminen 15 bin dönüm (cerîb) alanda, daha önce Edirne vilayeti tarafından iki farklı ruhsatname verilmiş olduğu kanaatiyle karar verilmiştir. Bunlardan birinde; 25 Mart 1896 tarihli bir tarafta Karakavak adlı yerde Eski Arablı ve Aya Kriko bağı, diğer yanda Kara Değirmen Deresi, Olukbaşı Deresi, Müstecablı çiftlikleri ve Doğanca sınırlı 2.500 dönüm (cerîb) alanda petrol ve kömür araştırması yapılması amacıyla Plevneli Şükrü Efendi ve Şair Anbarı Memuru Kaymakam Mustafa Bey’e birlikte ruhsatname verilmiştir.²⁵

Bunlardan bir diğeri ise 5 bin dönüm (cerîb) arazide petrol ve maden aramak için Reji idaresi Müfettişlerinden Musa Kazım, Dersaadet Sicil-i Kalemi ketebesini görevinde bulunan Abdülkerim ve Osmanlı dahili tüccarlarından Papa dö Pilo efendiler ile Romanya Devlet tebaasından

²⁴ Hamit Şafakçı, *Bozkır'da Madencilik*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2013, s. 74

²⁵ BOA. İ. İMT. 2/13-15.

Mekâtib-i Umûmiye Müfettişi olan Mösyö Take Margarit adlarındaki kişilere 17 Aralık 1896 tarihinde verilen ruhsatnamedir.²⁶

Söz konusu kararda bahsedilen arazide Edirne vilayeti tarafınca hazırlanmış olan haritada ölçekle alakalı bir hata (1/5000 ölçeğinin 1/25.000 ölçekli şeklinde yazılması) olması sebebiyle vilayet, 17 Aralık 1896 tarihinde verilmiş olan ve bahsi geçen 5 bin dönüm arazinin ruhsatının da Halil Paşa'ya verilen imtiyaz ile aynı yere denk geldiği ve tekrardan aynı vilayet tarafından 25 Mart 1896'da verilen 2.500 dönüm arazinin de yukarıda bahsedilen diğer ruhsatlarında aynı alanda olduğu belirtilmiştir. Ruhsat işlemlerinin duyurusunun "vilâyetçe verilen ruhsatnâmeler adem-i ma'lûmâta mübtenî olmak lâzım geleceği"²⁷ sebebiyle ve "her iki ma'âdin muhtâc-ı taharrî olan ma'âden-i mahsûsadan olmayıp"²⁸ şeklindeki gerekçeleri ile iptal edilmesine karar verilmiştir. Böylece Halil Paşa'ya ait olduğu hükmedilen arazinin bakiye 13.605 dönüm olduğu, bahse konuyla ilgili nizamnameler ve bu kararlar ilgili ayrılıkların Şûrây-ı Devlet tarafından gözden geçirilebileceği ifade edilmiştir.²⁹

Daha önce de değindiğimiz gibi Sadrazam Hail Rifat Paşa bu göreve atandıktan sonra Gelibolu sancağının Şarköy kazasında çıkarılan kömür ve petrol madenleri için imtiyaz hakkı başvurusu yapmıştır. Daha sonra Edirne vilâyetinin Gelibolu sancağının Şarköy kazasının Platnoz Deresi, Kocaali, Gölcük ve İksamil köyleri ve civarlarında deniz kenarındaki boş alanda keşfedilen petrol ve kömür yataklarında arama ve araştırma yapmak için Sultan II. Abdülhamid tarafından 99 yıllığına Sadrazam Halil Rifat Paşa'ya linyit kömürü ve petrol madenleri arama ruhsatı verilmiştir.³⁰ Sultan Abdülhamid'e başkâtibi Tahsin Bey aracılığıyla 28 Ekim 1896'da sunulan rapor sonrası padişah tarafından çıkarılan irade

²⁶ BOA. BEO. 848/63543.

²⁷ (Edirne) Valilik tarafından verilen ruhsatlar bilgiye dayanmayarak verildiğinden. BOA. A. DVNS. MKLT. d 8/116,232

²⁸ Her iki madende sondaja ihtiyaç duyulan özel madenlerden olmadığından. BOA. A. DVNS. MKLT. d 8/116,232

²⁹ BOA. İ. İMT. 2/13-15; BOA. A. DVNS. MKLT. d. 8/116,232

³⁰ BOA. BEO. 911/68280 (Şartname, mukavelename ve Haritaların tasdikine sunulması); BOA. İ. İMT. 2/13 (Mukavelename).

ile şartname, imtiyaz ve mukavele hazırlanarak imzalanmasına karar verilmiştir.³¹

Aynı şekilde bu sırada Gelibolu sancağına bağlı Şarköy kazasında Padişah tarafından ihsan edilen imtiyaz gereğince çıkarılacak olan petrol ve kömür madenin kontrol ve muayene edilmesi için gönderilen Mühendis Mister Stile, Mösyö Rebuva ve George Hermez Efendilere ilgili görevlilerce kolaylık gösterilmesi ve korunmalarının sağlanması da istenmiştir.³²

Yine maden (linyit kömür ve petrol) imtiyazını alan kişiler, kanun gereği yıllık tahsisat bedeli olarak ödenecek “resm-i nisbiden” hariç vergi ödemekteydiler. Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın bu bedeli ödememek istemesi üzerine konu Bâb-ı Âli Dâire-i Sedârat da görüşülmüş ve 9 Mayıs 1897'de de Orman ve Ma'adin Nezaretî'nden görüş alınmıştır. Görüşmeler sonucu çıkan karar ise yıllık maktu vergilerin tamamının ödenmesi şeklinde olmuştur.³³ Bunun üzerine madenin kullanılamamasından dolayı Halil Rıfat Paşa da bu durumu padişaha arz ederek bir mektup kaleme almıştır. Gerekli olan vergi ve resmi evrakların yalnızca padişah tarafından hızlandırılacağından

³¹ BOA. İ. İMT. 2/13. Şarköy ve Mürefte çevresiyle ilgili mukavename ve şartnamenin çıkarılması ile ilgili usul şu şekilde cari bulmuştu: Keşif ve arama çalışmaları sonucunda bir madenin verimli ve işletmeye değer olduğu ortaya çıkarsa mültezim adayları imtiyaz hakkı için gerekli olan yasal işlemlere başlardı. Öncelikli olarak imtiyaz hakkı talepleri ile ilgili isteklerini içeren dilekçelerini Ma'adin İdaresi'ne bildirirlerdi. Yapılan incelemeler sonucunda madenin genel işletim kuralları belirlenir, mültezimler ile devlet arasında yükümlülüklerini karşılıklı olarak belirten mukavele taslağı hazırlanır ve bu belgeler Şûrâ-yı Devlet'e havale edilirdi. Tanzimat Dairesi'nde görüşülen taslaklarda kamu yararı ve maden mevzuatına aykırı bir husus belirlenirse gerekçeleri belirlenerek gerekli olan değişiklikler yapıp, mukavename son haline gelirdi. İmtiyaz fermanına ek olarak hazırlanmış olan ve teknik bir belge olan şartnâmeler aynı mukaveleler gibi önce taslak halinde hazırlanır ve Şûrâ-yı Devlet'te içerik açısından kontrolden geçirilirdi. Şartnâmelere göre imtiyaz sahipleri maden alanını detaylarıyla gösteren ve gideri kendilerine ait olacak olan 1/5000 ölçekli üç nüsha harita yaptırılırdı. Bütün bu süreç tamamlandıktan sonra mukavele ve şartnâmeler saraya sunulurdu. Bkz. Özkan Keskin, “Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29/29 (Bahar 2011), s. 139-140.

³² BOA. BEO. 891/66755.

³³ BOA. İ. OM. 4/24 (Sadrazam Hail Rıfat Paşa'nın sahip olduğu imtiyazlar için maktu vergi ödemesi gerektiğine dair irade).

sonucun bir an önce çıkması yönünde yardımını istemiştir.³⁴ Padişahın konu ile ilgili cevabına ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak yine de sadrazamın padişaha durumu arz ederek imtiyaz alanlarını genişleterek kolaylık istemiş olduğunu vurgulayabiliriz. Dolayısıyla Halil Rifat Paşa, almış olduğu imtiyazların sınırını 13.605 dönüme çıkarmak için yeniden imtiyaz almıştır.³⁵

Petrol ve kömür imtiyazının daha önce aynı bölgede kendisine verildiğini söyleyen “fedây-ı cân etmek için vakf-ı vucûd eylemiş asker oğlu asker” olan bir kişi, yaklaşık 2.500 dönüm bir alan için imtiyaz hakkı aldığını ve bu arazide bulunan yer altı kaynaklarının çıkarılması için masraf yaptığını belirtmiştir. Bu durumda aynı bölgede bulunan Sadrazam Halil Rifat Paşa’ya ait arazinin Orman ve Ma’âdin Nezareti tarafından hazırlanan haritası içerisinde kendine ait arazinin de gösterildiğini bunun çok büyük bir gadre (haksızlığa) sebebiyet vereceğini bundan dolayı itiraz da bulunduğunu ifade etmiştir. Sadrazama yazdığı arzuhalde kendisine tahsis edilmiş olan arazinin Orman ve Ma’âdin Nezareti tarafından hazırlanan haritadan çıkarılmasının adalet ve hakkaniyete uygun olacağından yardımlarını istemiştir.³⁶

Bununla beraber Halil Rifat Paşa’ya tanınmış olan imtiyaz alanı; Şarköy kazasında bulunan Platnoz Deresi, Kocaali, İksamil ve Gölcük köylerinden sahil bölgesine kadar uzanıyordu. Bu geniş alandaki imtiyaz hakkını kazanan Sadrazam Halil Rifat Paşa derhal petrol arama işlemlerine başlamıştır.³⁷ Madenlerin çıkarılması amacıyla kullanılacak ve yurtdışından İstanbul’a getirilmesi düşünülen alet ve malzemeler için

³⁴ BOA. Y. PRK. A. 11/52 (Sadrazam Hail Rifat Paşa’nın sahip olduğu imtiyazlar için vergi ödemesini erteletmesi için padişahın yardım talebi).

³⁵ BOA. Y. A. HUS. 517/114 (Sadrazam Hail Rifat Paşa’nın sahip olduğu arazinin sınırlarının genişletildiğine dair).

³⁶BOA. Y. PRK. AZJ. 33/88 (Kaymakam adıyla imzalı kendisine ait topraklarda bulunduğu petrol ve kömür madeni sahalarının Sadrazamın topraklarına katılmasını padişaha şikâyet eden arzuhal).

³⁷ BOA. Y. A. HUS. 517/114 (Sadr-ı Esbak Halil Rifat Paşa’nın sahip olduğu arazinin ecnebi bir kumpanyaya verilmesi); Ediger, a.g.e., s. 155.

vergi muafiyeti de sağlanmıştır.³⁸ Sadrazam, petrol arama işlemleri için önceleri bir İngiliz şirketiyle anlaşma imzalayarak bu önemli görevi onlara vermiştir. Aynı zamanda Ortadoğu'da da arama faaliyeti yapan diğer bir şirkete de Romanya'dan bölgeye işçiler getirtmiştir. Bölgeye getirilen işçiler Gaziköy etrafında çalışmalara başlamış dört köşeli bir kuyu açmışlardır. Kısa zamanda kuyuda 108 metre derinliğe ulaşılmış, bu seviyede az miktar gaz belirtileri bulunsa da verimli olmadığı tespit edilerek bölge terk edilmiştir. Fakat bu verimsiz kuyu açımı çalışmasından sonra dahi bu çevrede yapılan petrol arama ve işletme faaliyetleri devam etmiştir.³⁹

1899 yılında European Petroleum Company tarafından Londra'dan uzmanlar getirilerek bölgede incelemeler tekrar yapılacaktır. Adyaseviç adlı jeolog mühendisinin hazırladığı olumlu rapor üzerine Hoşköy (Horadere) bölgesinde bir kuyu açılmış, yaklaşık olarak 90 metre derinliğinde petrol bulunmuştur. O zamana kadar o bölgede ki başarılı olan ilk kuyu olmuş ve 1901 yılı sonuna kadar kuyudan ortalama günde yaklaşık 2 ton üretim yapılmıştır. 47 ton civarında petrol daha çıkarılmasının ardından kuyu verimsiz olarak nitelendirilmiş üretim faaliyetinin durdurulmasına karar verilmiştir.⁴⁰

Şarköy ve Mürefte'nin bilinen sınırları içerisinde petrol ve kömür madenlerinin 100 hisse itibarıyla yüzde 63 hissesinin Galata'da ikamet eden İngiliz vatandaşı tüccar Mösyö Gaviş Kilkivovist adlı kişiye Ağustos 1901'de devredildiği görülmektedir. Bu süreçten itibaren yabancılar büyük pay sahibi konumuna gelmiş zaten Sadrazam da devir işleminden bir süre sonra Kasım 1901 tarihinde vefat etmiştir.⁴¹ Aynı zamanda kaydetmek gerekir ki bu tarihten sonra petrol arama çalışmalarında da bir sakinlik olduğu izlenmektedir. 'European Petroleum Company' adlı şirket 1903-1906 yılları arasında birkaç kuyu daha açmıştır. Ancak bu

³⁸ BOA. BEO. 1607/120515 (Sadrazam Halil Rifat Paşanın petrol aramaları için getirdiği alet-edevattan ve kömürden gümrük vergisi alınmamasına dair Rüşumat idaresinin kararı).

³⁹ Ediger, a.g.e., s. 156.

⁴⁰ Lokman, a.g.m., s. 92.; Göksu, a.g.e., s. 71-72.; Ediger, a.g.e., s. 163-164.

⁴¹ BOA. BEO. 1697/127250 (Şarköy ve Mürefte'deki petrol imtiyazının bir kısmının devrine dair Orman ve Ma'âdin Nezareti'nin yazısı).

girişimler de benzer şekilde verimsiz olduğu nedeniyle bir müddet sonra faaliyetlerini durdurmuşlardır.⁴²

Söz konusu girişimlerden sonra Gelibolu’da Şarköy ve Mürefte havzalarındaki petrol arama yatakları bir süre boş kalmıştır. Daha sonraları burasıyla ilgili olarak Kurena’dan olan Rıza Bey tarafından gerekli inceleme yapılması istenmiş ve bu bilgiler bir mektup hâlinde Bâb-ı Âli Sadaret makamına ulaştırılmıştır. Buna göre Sadr-ı Esbâk Halil Rifat Paşa’ya verilen imtiyazın yabancı bir şirkete devredilmesine karar verilmiştir. Söz konusu şirketin Bolayır istikameti tarafından geçecek bir demiryolu yapacağı da söylenmektedir. Yapılan incelemeler sonucu böyle bir şeyin mümkün olmadığı anlaşılmışsa da Halil Rifat Paşa’nın henüz hayatta iken bir “Mukâvele-i Hususiye” ile hisselerinin bir kısmını (Hakk-ı İ’mali) devrettiği tespit edilmiştir. Fakat İngilizlerin teşebbüse geçmek üzere kumpanya şirket kurmak ve sermaye birikimini öne sürmek gibi bir girişimi olmadığı da görülmüştür. Meselenin Bâb-ı Âli tarafından geniş çerçevede incelenmesi ve sonucun da “Südde-i muallaya” sunulması istenmiştir.⁴³

Böylece bir müddet hiçbir faaliyet yapılmadan bekleyen Halil Rifat Paşa’ya ait imtiyaz, birikmiş vergilerin tüm faizleri ödendikten sonra işletilmesi için Mart 1914’te İkdam Yurdu’nda dava vekili olan Davud Efendi ve Avusturyalı maden mühendisi İstanislas Mihaliki’ye devredilmiştir.⁴⁴ Devir-teslim işlemlerinden hemen sonra mühendis İstanislas Mihalik ve eşi, Mürefte’nin Hora köyündeki petrol ve kömür madenlerine gitmek için gerekli izinleri istemişler, Dâhiliye Nezareti de gerekli incelemeleri gerçekleştirdikten sonra kendilerine izin vermiştir.⁴⁵ Fakat Ma’adin Nizamnamesinin 59. maddesi icabı altı aylık

⁴² Ediger, a.g.e., s. 228-229.

⁴³ BOA Y. A. HUS. 517/114 (Sadr-ı Esbak Halil Rifat Paşa’nın sahip olduğu arazinin ecnebi bir kumpanyaya verilmesi).

⁴⁴ BOA. MV. 187/14 (Şarköy petroleri imtiyazının Mihaliki’ye devredilmesine dair); BOA. ŞD. 1247/21 (Gelibolu sancağının Şarköy kazasında müteveffa Halil Rifat Paşa’ya ait linyit ve petrol madenlerinin veresi tarafından başkasına devir ve ferağ muamelesinin ifası. (Ticaret ve Ziraat 1)).

⁴⁵ BOA. DH. EUM. 5.Şb. 74/44.

süre içerisinde yatırımların yapılarak çalışmalara başlama şartı yerine getirilemediğinden sözleşmenin feshedilmesi yoluna gidilmiştir.⁴⁶

1914'te ise Sultan Mehmed Reşad tarafından Divân-ı Hümâyün Kalemine verilen fermanın anlaşıldığına göre Şarköy ve Mürefte'deki petrol araştırma ve sondaj ruhsatnamesi ile imtiyazı Amerikan vatandaşı Lucian Ironi Thomas'a verilmiştir. Burada yedi farklı noktadan ortaya çıkarılmış olan madenin imtiyaz hakkı Şûrây-ı Devlet ve Meclis-i Vükelâ kararıyla 60 yıl süreli ve belli vergileri vermek şartı ile ihale edilecektir.⁴⁷ Fakat bu tarihten kısa bir süre sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın araştırma ve kazı faaliyetlerinin durmasına sebebiyet verdiği gözlemlenmiştir. Bununla beraber söz konusu faaliyetlerde bir istisna da mevcuttur. Buna göre 1919 yılına gelindiğinde Mürefte mıntikasındaki Yunan işgali sırasında bu bölgede Standard Oil kumpanyası tarafından jeolojik incelemelerin yanı sıra zemin etüdü yapılmıştır. Hatta ilgili çalışmaların sonucunda Standart Oil tarafından bir rapor hazırlanmıştır. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin resmi meşrutiyeti bitmiş bu imtiyaz hakları da tıpkı diğer imtiyazlar gibi doğal olarak feshedilmiştir.⁴⁸

Cumhuriyetin 1923'te ilânını müteakip memleketin petrol ihtiyaçlarını karşılayacak tahmini rezervleri doğrudan araştırma Ankara tarafından bir ana prensip olarak kabul edilerek benimsenmiş ve bunu yapmak için de bir süre Rusya'da çalışmış olan Lüksemburglu Dr. M. Lucius ile anlaşılmıştır. Şarköy ve Mürefte'de petrol araştırmaları

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Ceride, 26 Rebiülahir 1342-24 Teşrinisani1340, İlanlar/Maadin Müdiriyeti Umumiyesi, Numara: 79, Sene: 2; Gazetede yayınlanan bilgi şu şekilde idi: "Gelibolu Vilayetinin Şarköy Kazasında Palatanoz Deresi ve Gölcük ve Eksamil karyelerinde kâin olup imtiyazı 12 Mayıs 1313 tarihli fermanla devren Avusturya tebaasından ve maadin mühendislerinden İstanslay Mihal'in uhdesinde bulunan petrol madenin tarih-i tebliğinden itibaren nihayet altı mah zarfında mumaileyh tarafından imaline mübaşeret edilmesi ve aksi takdirde imtiyaz-ı mezburun Maadin Nizamnamesinin elli dokuzuncu maddesine tevfi kan feshedileceği mültezim-i mumaileyhin mahall-i ikametinin bulunamamasına mebni ahkâm-ı umumiyeye tevfi kan ilan olunur."

⁴⁷ BOA. MV. 256/63; BOA. İ. DÜİT. 31/01; BOA. BEO. 4717/353771.

⁴⁸ Kemal Lokman, "Türkiyede Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, 72 (1969), s. 222; Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Petrol Arama Politikaları (1923-1950)", *Akademik Bakış* 10/20 (2017), s. 148.

yapması için istihdam edilen Dr. M. Lucius'un 1925'teki çalışmaları doğrultusunda Mürefte, Elmalı, Katranlı, Hasankale, Çıralı, Katranlı, Boyabat, Pulk ve Neftik hakkında raporlar hazırlanmıştır. Söz konusu raporlar, bu sahada yapılacak diğer etüt işlemlerinin öncüleri olması sebebiyle ciddi öneme sahiptir.⁴⁹

Şarköy ve Mürefte Petrolü Hakkında Cumhuriyet Devrinde Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyetin ilânından sonra Türkiye petrol tarihinde ayrı bir öneme sahip olmakla beraber 24 Mart 1926'da kabul edilmiş olan 792 sayılı Petrol Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde bulunan bütün petrol ve petrol bileşiklerinin tabi olduğu madenlerin aranması ve işletim hakkı hükümete ait olmuştur.⁵⁰ Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün (MTA) de kurulmasıyla petrol arama çalışmalarının başlatıldığı ilk yer Trakya Bölgesi olmuştur. Böylece 1926'da İstanbul'a yakın olması nedeniyle daha çok ilgi ve alaka çekmiş olan Mürefte civarlarında petrolün çıkartılmasıyla ilgili çeşitli girişimler yeniden başlatılmıştır. Bu anlamda daha önce feshedilen imtiyaz hakkının bir bölümü Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın da yakından ilgisinin bulunduğu Türk Ticaret ve Sanayi Bankası'na devredilecektir. Kalan bölümün bir kısmının ise Taharri (arama) ruhsatnamesi, Hasan Mustafa namı ile bilinen bir Azerbaycan Türküne verilir. Bu izin hakkına dayanarak Hasan Mustafa O'Brien isminde bir Amerikalı ile ortaklık kurarak çalışmalara başlar. Söz konusu ortaklık, Mürefte bölgesinde 1929 ve 1930 yıllarında çıkarılacak petroleri John M. Dale adlı bir mühendise inceleme yaptırarak, bölgenin haritaları çıkarılmış ve sondaj çalışması yapmak için Mürefte bölgesinin bir kilometre kuzeyinde olan bir noktaya ekipman ve makineler kurdurulmuştur. Fakat hükümet, yürürlükteki kanunların ve çıkarılacak olan yeni düzenlemeler sebebiyle bütün sondaj çalışmalarını durdurarak iptal yoluna gitmiştir.⁵¹

1933 yılı Türkiye petrol araştırmalarında önemli bir tarih olarak değerlendirilebilir. Zira bu tarihte Cevat Eyüp Taşman müdürlüğünde Petrol Arama ve İşletme İdaresi kurulmuş ve petrol arama çalışmalarına

⁴⁹ Yurtoğlu, a.g.m., s. 48-49.

⁵⁰ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, (25 Ocak 1926), s. 4/94.

⁵¹ Taşman, "Türkiye ve Petrol", s. 11.; Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihi", s. 15-17.

hız kazandırılmıştır. Kaldı ki 20 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan 2189 numaralı kanunun birinci maddesindeki bu konulara dair gerekçe şöyle ifade edilmektedir: “Türkiye dahilinde altın ve petrol ve bunlarla beraber çıkacak diğer madenleri aramak ve arama neticesinde elverişli olursa bu madenleri işletmek üzere ticarî maksatla İktisat Vekâletine bağlı ve İktisat Vekâletinin teftiş ve murakabesi altında hükmî şahsiyetli altın ve petrol arama ve işletme idareleri kurulmuştur.”⁵²

Yukarıda da değindiğimiz üzere petrol araştırmalarında bazı girişimlerde bulunulsa da söz konusu alandaki en önemli atılımların gerçekleştirilmesi 20 Mayıs 1933 tarihinde 2189 sayılı yasa ile “Petrol Arama ve İşletme İdaresi”nin kuruluşuna denk gelmektedir.⁵³ Nitekim yeni kurulan Petrol Arama ve İşletme İdaresi, Türkiye’ye getirdiği bir İsviçreli paleontolog ve iki Amerikalı jeolog ile petrol bulunması mümkün olan belirli bölgelerde etüt çalışmaları yaptırmıştır. Hatta bu etütler sonucunda yurdumuzda ilk defa petrol arama amacıyla derin bir kuyu açılmasına dahi karar verilmiştir. Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri’nden getirilen sondaj makinesi ve ilgili personel sayesinde Mardin ilinin Midyat ilçesine bağlı Baspirin bucağı yakınlarında, 13.10.1934 ile 15.06.1936 tarihleri arasında faaliyet gösteren BASPİRİN-1 arama kuyusu açılacaktır.⁵⁴

Cumhuriyet döneminde Trakya Bölgesi’nde yapılan petrol çalışmaları kapsamında 1934’te Sidney Paige, Harold, Moses, Cevat Taşman ve K. Lokman ilk çalışmalara başlamışlardır. Bu doğrultuda hemen ertesi yıl 1935’te Hoşköy etrafında 50 ile 135 metre arasında dört küçük sondaj çalışmaları yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar kapsamında petrol emarelerine rastlanmış olmakla birlikte daha derine inebilecek sondaj makinelerine ihtiyaç duyulduğu için çalışmalara devam edilmesi uygun görülmüştür.⁵⁵ Aynı zamanda 14 Haziran 1935 tarihli ve 2804 sayılı Kanun ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’nün kuruluşu

⁵² Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, s. 17-19.

⁵³ Ferhat Kökyay, “Petrol Ofisi”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/petrol-ofisi/?pdf=5757> (Erişim 03 Ekim 2023).

⁵⁴ Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, s. 19; Gökso, a.g.e., s. 73; Yurtoğlu, a.g.m., s. 150.

⁵⁵ Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, s. 22.; İsmail İşmen, “Petrol Meselesi ve Biz”, *Türk Ekonomisi*, 129 (Mart 1954), s. 89.

gerçekleştirilmiştir. Bu kuruluş altın ve kömür idare işini de bünyesine dahil ettiği gibi Petrol Arama ve İşletme İdaresi'ni de söz konusu yeni kuruluşun bünyesine devredilecektir.⁵⁶

Bütün bu çalışmaların sonucunda 1936 yılında Mürefte civarlarında tekrardan başlatılan sondaj çalışması kampanyasında ilk kuyuda 80.000 metreküp hava gazına rastlanmış ve etrafında açılan sondajlarda pek değerli olmayan gaz çıkışı görülmüştür. Ayrıca Mürefte'deki sondajlar, 1936 ile 1938 yılları arasında da devam ettirilmiştir. Örneğin 1938'de Hayrabolu bölgesinde yapılan yeni sondaj çalışması 371 metre civarında terk edilse de 1947 yılında Mürefte bölgesinde bir kuyu daha açma amacıyla bazı hazırlık çalışmaları yapılmıştır.⁵⁷

Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi Cumhuriyetin kuruluşundan sonra daha da büyük bir önem kazanan petrol arama ve işletme faaliyetleri 1936'dan 1947'ye kadar Trakya özelinde devam ettirilmiştir. Buna göre sırasıyla 1936 senesinde Companie Generale Geophysique ve Kirk; 1937 senesinde Kirk; 1938'de Cunningham Craig, Loczy; 1939 yılında Parejas; 1943 tarihinde Frederick Clapp; 1945'te Pertev Bediz ve Ziya Kirman; 1946 yılında Ortynski, Burget, Sulhi Yüngül, Hilmi Sagoçi, Ziya Kirman; 1947'de ise Adnan Küçükçetin, Nuh Tilev, Ziya Kirman gibi isimler ile özel şirketlerin Mürefte bölgesinde özverili çalışmalar gerçekleştirdiklerini zikretmemiz gerekir.⁵⁸

Öte yandan 1954'e kadar Türkiye'de petrol aramaları için yürütülen çalışmalarda toplam 84 milyon lira harcanmıştır.⁵⁹ Dolayısıyla ülkenin kalkınması için bu tür faaliyetlere büyük önem verildiğini kaydetmemiz gerekir. Bu çerçevede 20 yıllık devrede 37 adet arama, 7 adet tespit, 13 adet üretim faaliyeti gerçekleştirilmesinin yanı sıra 19'u test kuyusu olmak üzere toplamda 76 adet kuyu açılmıştır. Bununla beraber yapılan sondaj 76.402 metreyi bulmuş, toplamda da 95.881 ton petrol

⁵⁶ Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", s. 22.; İşmen, a.g.e., s. 89.

⁵⁷ Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", s. 22.

⁵⁸ Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", s. 22.; İşmen, a.g.e., s. 89.

⁵⁹ Derya Sinanoğlu, "Eğitsel-Bilimsel Jeositlere Bir Örnek: Garzan Yüzleği", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 8/1-2, (2018), s. 13; Mustafa Çolak-Hasan Daşdemir, "Türkiye'de Petrol Varlığı Çalışmalarına Bir Örnek: Schwennesen Raporu", Selçuk Türkiyat, 56, (Aralık 2022), s. 23.

üretilmiştir.⁶⁰ En nihayetinde 7 Mart 1954'te kabul edilen 6326 sayılı Petrol Yasası ile petrol faaliyetleri yasal zeminine kavuşurken bu alanda yeni gelişmeler de yaşanacaktır.⁶¹ Bu tarihten itibaren Türkiye'nin petrol politikasında çeşitli değişikliklere gidilecektir. Zira Cumhuriyetin ilanından sonra kamu eliyle yürütülmeye çalışılan faaliyetlerin 1950'lerin ortalarından itibaren yerli ve yabancı müteşşebbislerin üzerinden yürütülmesi kararlaştırılmıştır.⁶² Yine 7 Mart 1954 tarihli ve 6327 sayılı yasa ile de Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) kurulmuş Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün (MTA) ilgili birimleri TPAO'ya bağlanmıştır. Yeni bir dönem başlamış ve bu yasa ile aramaların yerli ve yabancı özel girişim eliyle yapılması öngörülmüştür.⁶³

Sonuç

Osmanlı Devleti döneminde maden faaliyetleri zamanın gelişmiş olan devletleri ile rekabet edebilecek boyutta değildi. Kaldı ki bu dönemde yeterli teknolojik imkânlardan mahrum bulunan devlet, kömürün ortaya çıkışının ardından hızlı bir sanayileşme refleksi sergileyememiştir. Nitekim Osmanlı'da madenler tek başına bir şey ifade etmemekteydi. Asıl önemli olan husus ise araştırılıp bulunan bu madenlerin çıkarılıp verimli olarak işlenebiliyor olmasıydı. Ancak Osmanlı Devleti, kendi madenlerini kendi imkânlarıyla çıkarmak ve işletmek yerine bilgi, kalifiye eleman, teknoloji ve sermaye eksikliği sebebiyle çoğunlukla gelişmiş ülkelere çıkarma ve işletme imtiyazları vermeyi tercih etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kurulan hükümetlerin uyguladıkları petrol politikalarından ilki petrolün varlığının tespiti ve bunun açığa çıkarılması çabası olmuştur. Bu nedenle ülkede petrol kaynaklarının belirlenmesi için yapılan ilk hamle ile çeşitli ülkelerin yabancı jeolog ve uzmanlarından yararlanarak petrol araştırma ve

⁶⁰ Sinanoğlu, a.g.m, s. 13.

⁶¹ Oruç Burak Kavuncu, "5574 Sayılı Türk Petrol Kanunu", *Türk Yurdu*, 96/235, (Mart 2007), <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3576> (Erişim 03 Ekim 2023); Yavuz Haykır-Özkan Demir, "6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Demokrat Parti Dönemi Petrol Politikası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41, (2017), s. 260.

⁶² Doğan Duman-Asil Kaya, "1960'lar Türkiye'sinde Petrol Politikasına İlişkin Tartışmalar", *History Studies*, 14/1, (Şubat 2022), s. 50, 67.

⁶³ Haykır-Demir, a.g.m., s. 251, 260-262.

inceleme faaliyetlerinin yürütülmesi sağlanırken, ikinci hamle ile de çıkarılan petrol kanunları sayesinde zengin petrol ürünlerini arama ve işletme hakkının devlete intikal ettirilmesi olmuştur. Bu çerçevede, 2804 Sayılı Kanun devreye sokularak petrol arama konusunda Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü yetkili kılınmıştır. Kurum, aldığı bu yetkiyle harekete geçerek Trakya, Güneydoğu Anadolu, Van, Adana ve İskenderun Bölgelerinde petrol arama çalışmalarını başlatmıştır.

Ülkemiz sınırları içerisinde ilk maden mühendislerini yetiştiren okul, 1924'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından açılan Zonguldak'taki Yüksek Maden ve Sanayi Mektebi idi. Ayrıca Cumhuriyet devrinde Haziran 1935 tarihinde Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün kurulması, madenlerin yerleştirilme, yabancı şirketlerin ülkeden gönderilme çalışmaları ve 1957 yılında Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) kurumu gibi devlete ait maden işletmeciliği yapan kurumların oluşturulması gibi önemli adımların atıldığına altını çizmemiz gerekir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde incelediğimiz belgeler ışığında Şarköy, Mürefte ve Gaziköy bölgesinde petrol ve kömür çıkarma çalışmalarının yapıldığını görmekteyiz. Bölge ile ilgili tarihi arşiv vesikalarının verdiği bilgiler ve Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen çalışmaların sonucuna göre ülkemizde petrolün varlığı kanıtlanmıştır. Buradan hareketle söz konusu petrol bölgelerinde uygulanmış olan işlemlere bakıldığı zaman Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemlerine ait petrol politikalarına dair fikir sahibi olmamız mümkündür.

Türkiye'de coğrafi nedenlerden dolayı petrol çıkarma işlemleri zahmetli ve pahalı bir iştir. Her ne kadar Trakya'daki bu bölgede petrolün daha diplerde bulunması sebebiyle maliyet daha yüksek olsa da Osmanlı döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde de süren bölgedeki araştırmalar için yine yabancı ve yerli uzmanlar görevlendirildiğini tespit etmekteyiz. Günümüz Türkiye'sinde petrol arama ve çıkarılmasında bilgi ve özellikle teknoloji çok hızlı gelişmiş ve farklı bölgelerde büyük petrol rezervleri bulunarak çıkarılmaya başlanmıştır. Böylece Osmanlı'nın son zamanlarında ve Cumhuriyet döneminin ilk senelerinde petrol çıkarılması için teknik ve sermaye ile ilgili mazeretler ortadan kalkmaya başlamıştır.

Sonuç olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e özelde Şarköy, Mürefte ve Gaziköy (Ganos) bölgelerinde girişilen ve bizim de incelemeye

çalıştığımız bu faaliyetler, ilerleyen yıllarda yürütülecek çalışmalar için temel bir birikim sağlayacaktır. Zira bölgede daha önce tespiti yapılan muhtemel petrol kaynaklarının, gelişen teknolojinin sağladığı kolaylıklardan faydalanmak suretiyle yeniden bir çalışma yapılarak fayda görülen rezervlerin değerlendirilmesi ve ülke menfaatine sunulması gereklidir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA. İ. İMT. 2/13.
- BOA. İ. İMT. 2/13-15.
- BOA. BEO. 848/63543.
- BOA. BEO. 911/68280.
- BOA. BEO. 891/66755.
- BOA. BEO. 1607/120515.
- BOA. BEO. 1697/127250.
- BOA. BEO. 4717/353771.
- BOA. MV. 187/14.
- BOA. MV. 256/63.
- BOA. İ. DUİT. 31/01.
- BOA. A. DVNS. MKLT.d. 00008.
- BOA. A. DVNS. MKLT.d. 8/116,232.
- BOA. İ.OM. 4/24.
- BOA. Y. PRK. A. 11/52.
- BOA. Y. PRK. AZJ. 33/88.
- BOA. Y. A. HUS. 517/114.
- BOA. ŞD. 1247/21.
- BOA. DH. EUM. 5.Şb. 74/44.

Kitap ve Makaleler

Arazi Kanunnamesi (1303/1887). İstanbul: Matbaa-i Amire, İBB Atatürk Kitaplığı, Numara: K/3645.

Aydın, Mehmet Akif. "Arazi Kanunnamesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.3 (1991), s. 346-347.

Barkan, Ömer Lütfi, *Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnâmesi*, İstanbul 1980.

Başgül, Fatih, *Osmanlı Coğrafyasında Petrol Alanları, Çıkartılması, İşletilmesi, İmtiyazları ve Ekonomide Değerlendirilmesi (1876- 1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

Çetin, Atilla, "Halil Rifat Paşa (1827-1901)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15 (1997), s. 327-328.

Çimen, Ali, *Tarihi Değiştiren İcatlar ve Mucitler*, İstanbul 2014.

Çolak, Mustafa ve Daşdemir, Hasan, "Türkiye'de Petrol Varlığı Çalışmalarına Bir Örnek: Schwennesen Raporu", *Selçuk Türkiyat*, 56 (Aralık 2022), s. 23.

Doğan Duman-Asil Kaya, "1960'lar Türkiye'sinde Petrol Politikasına İlişkin Tartışmalar", *History Studies*, 14/1 (Şubat 2022), s. 50, 67.

Ediger, Volkan, *Enerji Ekonomi-Politiği Perspektifinden Osmanlıda Neft ve Petrol*, Ankara 2007.

Ergen, Halis Ulubey, "Şarköy'ün Kısa Tarihçesi ve Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi", *Şarköy Değerleri Sempozyumu*, 30-40, Tekirdağ 2010.

Gayretli, Mehmet, *Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Hareketleri*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Genç, Hamdi, *Ereğli Kömür Madenleri (1840-1920)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Göksu, Ekrem, *Türkiye'de Petrol*, İstanbul 1966.

İşmen, İsmail, "Petrol Meselesi ve Biz", *Türk Ekonomisi*, 129 (Mart 1954), s. 89.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, 6. Cilt, 4.Basım, Ankara 1954.

Kavuncu, Oruç Burak, "5574 Sayılı Türk Petrol Kanunu", *Türk Yurdu*, 96/235 (Mart 2007). (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3576>)

Keskin, Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29/29 (Bahar 2011), s. 125-147. (https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000569)

Keskin, Özkan, *Orman ve Ma'âdin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Kömürlü, Eren, "Murgul'un Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış", 2. *Türkiye Tarihi Madenler Konferansı*, ed. Ayhan Kesimal vd. 21-22, Trabzon 2018.

Kömürlü, Eren, "Osmanlı Döneminde Taş Kömürü Madencilikinin Başlaması", *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 18 (Temmuz 2020), s. 21-26.

Lokman, Kemal, "Memleketimizde Petrol Araştırmaları", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 6/2 (Şubat 1958), s. 91-114.

Lokman, Kemal, "Türkiyede Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, 72 (1969), s. 222

Öğreten, Ahmet, 'Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Döneminde Madenler Ve Madenciler (1865-1908)', ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3/5 (2007), s. 139-178.

Ökçün, Ahmet Gündüz, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları", *Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, (1969), s. 803-892.

Öznel, Muharrem, "İstanbul'un Temel İhtiyaçlarından Mahrukâtın (Odun ve Kömür) Önemi ve Mahrukât Arz Piyasası (1789-1918)", *Turkish Studies*, 8/7 (Yaz 2013), s. 487-505. (<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5044>)

Özturgut, Can Y, *Yağmalanan Belde (M.Ö. 119-M.S. 1985): Şarköy, Mürefte, Hoşköy, Güzelköy, Mursallı, Gaziköy, Şarköy* 1985.

Sinanoğlu, Derya, "Eğitsel-Bilimsel Jeositlere Bir Örnek: Garzan Yüzleği", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 8/1-2 (2018), s. 13.

Şafakçı, Hamit, Bozkır'da Madencilik, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2013.

Taşman, Cevat Eyüp, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi". *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, 39 (Ekim 1949), s. 14-22.

Taşman, Cevat Eyüp, "Türkiye ve Petrol", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, 3 (Temmuz 1937), s. 9-12.

Taştekin, Serap, "Osmanlı Maden Hukukunda 'Taharri Hakkı' ve Maden Nizamnamelerindeki Tekâmül", *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (2020), s. 1003-1028. (<https://doi.org/10.24186/vakanuvis.775951>)

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 4, 25.01.1926, s. 94.

Terzi, Arzu T, *Bağdat-Musul'da Abdülhamit'in Mirası Petrol ve Arazi*, İstanbul 2007.

Terzi, Arzu T, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2009.

Uluğbay, Hikmet, *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Petropolitik*, Ankara 2008.

Yavuz Haykır-Özkan Demir, "6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Demokrat Parti Dönemi Petrol Politikası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41(2017), s. 260.

Yurtoğlu, Nadir, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Petrol Arama Politikaları (1923-1950)", *Akademik Bakış*, 10/20 (2017), s. 45-68. (<https://doi.org/10.19060/gav.321033>)

Sözlükler

Redhouse, A Turkish and English Lexicon, Constantinople: 1884.

Sami, Şemseddin, *Kamus-i Türkî, Dersaadet: İkdam Matbaası*, 1317.

İnternet Kaynakları

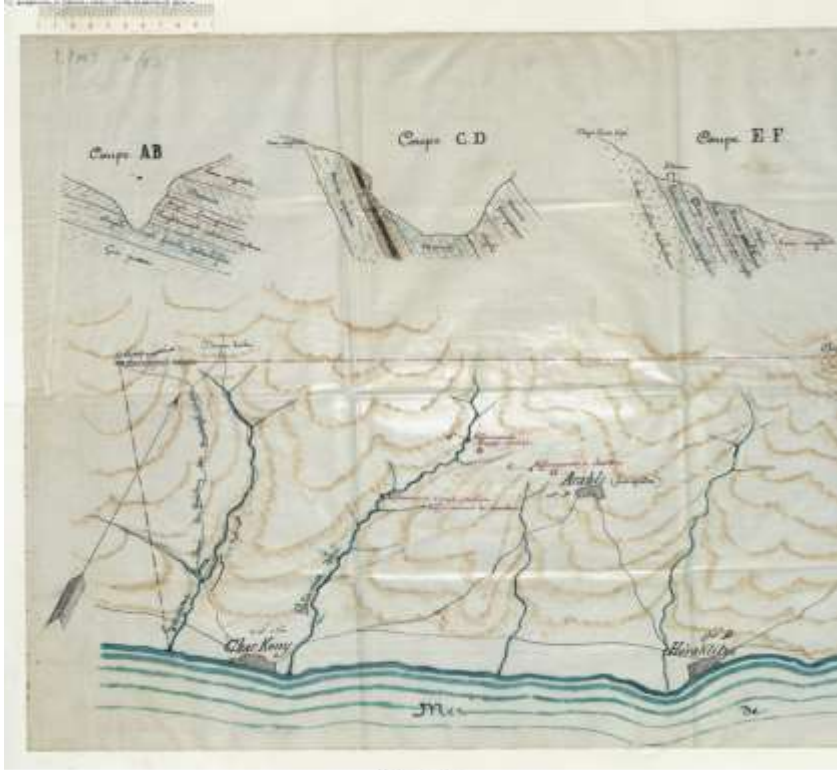
OKD, Ostravsko-Karvinské Doly. "The History of Coal Mining". Erişim 03 Aralık 2022.

<https://www.okd.cz/en/coal-mining/the-history-of-coal-mining>

Atatürk Ansiklopedisi, Ferhat Kökyay. "Petrol Ofisi". Erişim 03 Ekim 2023 <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/petrol-ofisi/?pdf=5757>

EKLER

Ek 1: Gelibolu sancağı Şarköy kazasında çıkarılan kömür ve petrol madenleri imtiyazının Sadrazam'ın şahsı uhdesine verilmesi. (1314R-1)

Kaynak: BOA. İ. İMT. 2/13-18.

Ek 3: Gelibolu sancağı Şarköy kazasında çıkarılan kömür ve petrol madenleri imtiyazının Sadrazam'ın şahsı uhdesine verilmesi. (1314R-1)

Kaynak: BOA. İ. İMT. 2/13-15.

Ek 4: Gelibolu petrol ve kömür madenleri için Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın imtiyaz talebi, Orman ve Fen Heyeti'nin değerlendirmesi ve sonuç fermarı.

Şarköy kazasında Edirne vilâyetine mülhak Gelibolu sancağı muzâfâtından Şarköy kazâsında Platnoz Deresi ve Kocaali ve Gölcük ve İksamil karyeleri ve civârı ve leb-i deryâ ile mahdûd tahmînen on beş bin cerîb mikdârı arâzi-i hâliyede his ve keşif olunan kömür ve petrol ma'denleri nâm-ı sâmîlerine olarak meydâna çıkarılıp ale'l-usûl ruhsatnâmesi alındığı ve mezkûr ma'denlerin imtiyâzı uhde-i fahîmânelerine ihsân buyurulduğu beyân-ı âlîsiyle emr-i âlîsi ba'dehû tastîr ve tesyîr buyurulmak üzere evvel emirde usûl ve nizâmına tevfiikan mu'âmele-i lâzimesinin hemen icrâ ve arz ve inbâsı şeref-vârid olan 24 Eylül sene 312 (6 Ekim 1896) tarih ve yüz elli altı numaralı tezkire-i sâmiyede irâde ve iş'âr buyurulmuş ve Ma'âden heyet-i fenniyesinden takdîm kılınan 25 Eylül sene 312 tarihli mazbatada ifâsı lazım gelen mu'âmele Ma'adin Nizamnâmesinin yirmi yedinci mâddesi mûcebince ma'den i'mal olunacak mahallin beş binde bir mikyâsında olarak bir birine mûmâsil olmak ve hudûd-ı mu'ayyene imkân müsâ'id olduğu mertebe yer üzerinde sâbit noktalar intihâb edilip bu noktalar beyinde vasl olunan hatlar vâsıtasıyla irâe kılınmak üzere üç kıt'a harîta yapılarak vilayet ma'den mühendisliğinden musaddakan i'tâ ve ona göre fermân-ı âlîsinin isdâr buyurulması için nezâret-i aliyyelerinden imlâ olunacak mukâvele ve şartnâmelerin leffiyile keyfiyeti Bâbîâlî cânib-i sâmîsine arz ve inhâ edilmesinden ibâret bulunduğu ifâde ve ahîren takdîm kılınıp tevdî' buyurulan 14 Kânûn-ı evvel sene 312 (26.12.1896) tarihli mazbatada dahi bir birine mûmâsil yirmi beş binde bir mikyâsında olarak verilen üç kıt'a harîta-i musaddaka ile fennî rapor bi't-tedkîk eğerki harîta mikyâsı ta'rîf-i nizâmîden yüksek mikdârda gösterilmiş ise de arâzînin on beş bin cerîb mikdârındaki vüs'atiyle bunun beş binde bir mikyâsına kalbi hâlinde pek büyük kıtma teşkil edeceğinden nâşî hâl-i hâzırıyla kabûlünde bir beis görülemediği ve şu kadar ki imtiyâzı Sadr-ı a'zam fehâmetlü devletlü Halil Rıfat Paşa hazretlerine ihsâb buyurulduğu sâlifü'z-zikr tezkire-i sâmiyede gösterilen petrol ve kömür ma'denleri aynı hudûd dahilinde ve beş bin cerîb arâzide aranılmak üzere Dersaadet'de Sicil Kalemi ketebesinden Abdülkerim ve Reji Müfettişlerinden Musa Kazım ve tüccârdan Papa dö Pilo efendilerle Romanya Devleti teba'asından Mekâtib-i Umûmiye Müfettişi Mösyö

Take Margarit nâmlarına 5 Eylül sene 312 (17.12.1896) târihinde verilen ruhsatnâmenin nüsha-i sâniyesi ber-mûceb-i hük-m-i nizâm vilâyet-i müşârunileyhâ vekâlet-i celîlesine 8 Eylül sene 312 tarihli tahrîrât ile gönderilerek kayd edildiğinden bahisle 17 Teşrîn-i evvel sene 312 (29.10.1896) tarihinde sebk eden istîzâna cevâben şeref-vârid olan 9 Kânûn-ı evvel sene 312 (21.12.1896) tarihli tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîde imtiyâzı taraf-ı eşref-i hazret-i hilâfet-penâhîden nâm-ı fahîmânelerine ihsân buyurulup Gelibolu sancağına muzâf Şarköy dâhilinde Blatonoz Deresi ve Kocaali ve Gölcük ve İksamil karyeleri ve civârı ve leb-i deryâ ile mahdûd tahmînen on beş bin cerîb mikdârı arâzîde zâhire çıkarılan kömür ve petrol ma'denleri hakkında Edirne vilâyet-i celîlesince âhar kesâna ruhsatnâme verildiği iş'âr ediliyorsa da her iki ma'den muhtâc-ı taharrî olan ma'âden-i mahsûsadan olmayıp bundan akdem cânib-i sâmililerinden his ve keşif olunarak masraf ihtiyârıyla ihrâc ve hakk-ı i'mâl ve îcâdı iktisâb edilerek vilâyetçe verilen ruhsatnâmeler adem-i ma'lûmâta mübtenî olmak lâzım geleceği ve bu bâbda müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr u fermân-ı hümayûn-ı hazret-i velî-nî'met-i bî-minnet-i amzamî dahi on beş bin cerîb mahalde ma'âden-i mezkûrenin bi'l-cümle hukûkunun nâm-ı fehâmet-penâhîlerine ihsân buyurulduğu beyân-ı âlîsiyle sûret-i meşrûha dâiresinde mu'âmele-i mukteziyyenin îfa ve netîcesinin arz ve inbâsı emr ve irâde buyurulup şu hâlde bu ruhsatnâme ile yine vilâyet-i müşârunileyhâdan 13 Mart sene 312 (25.3.1896) tarihinde Karakavak nâm mahalde Aya Kriko bağı ve Eski Arablı bağı ve Olukbaşı Deresi ve Kara Değirmen Deresi ve Doğanca ve Müstecablı Çiftlikleriyle mahdûd iki bin beş yüz cerîb arâzîde kömür ve petrol taharrîsi için Şair Anbarı Memuru Kaymakam izzetlü Mustafa Bey ve Plevneli Şükrü Efendi ile şerîkine verilen ve hâvi bulunduğu hudûdun dahi Sadr-ı müşârunileyh hazretlerine ihsân buyurulan ma'den hudûduna dâhil olduğu harîtalardeki Olukbaşı Deresi ve Müstecablı Çiftliği noktalarının delâletiyle de müstebân olan ve vilâyet-i müşârun ileyhce adem-i ma'lûmâta mebnî verildiği tezkire-i sâmiye-i ahîrede beyân buyurulan ruhsatnâme hakkında mu'âmele-i terkîniyenin icrâsı encümen-i âcizânemizce kararlaştırılmak üzere i'mâlât-ı ma'deniyyeye tahsîs edilecek arâzinin mezkûr harîtalarla mûcebince cenûben Kurgana Deresi'nin Marmara Denizi'ne munsab olduğu noktadan bed' ile sahil-i bahrı bi't-ta'kib Kura karyesi yanında Kura Deresi'nin denize munsab

olduğu nokta beyinde hatt-ı münhanî ve şarken mezkûr noktadan bi'l-ibtidâ şimâle müteveccihen iki bin dokuz yüz elli metre tûlündeki hatt-ı müstakîm nihayetine konulan alâmet-i fârîka ve şimâlen işbu alâmet-i fârîkadan bed' ile Musalı karyesinin câmi'-i şerîfi ve Aya İlyas Tepesi'nden bi'l-mürûr Müstecablı Çiftliği beyinde hatt-ı münkesir ve garben mezkûr noktadan bed' ile mebde-i hudûd olan Kurgana Deresi'nin denize munsab olduğu nokta arasında hatt-ı müstakîm ile mahdûd ve misâha-i sathiyesi on üç bin altı yüz beş cerîbden ibâret idüğü hikâye olunmuş ve kömür ve petrol gibi ma'denlerin menâfi'i umûma âid olmak mülâbesesiyle arâzî-i merkûmenin resm-i mukarreri için bir hadd-i mu'tedil ta'yîni ve kömürün yüzde bir ve petrolün yüzde on resm-i nisbiyeye tâbî tutulması ve mezkûr ma'denleri işletmek üzere bir Osmanlı Anonim şirketinin teşkiline salâhiyet olmakla berâber bu şirkete dâir tanzîm edilecek nizâm-nâme-i dâhili Ticâret ve Nafia Nezâret-i Celîlesi'nde bulunan numuneye muvâfık görüldüğü ve i'mâlat-ı ma'deniye muktezî ağaç ve kerestenin esmânî bi'l-ifa civârdaki mîrî ormanlarından nizâm-nâme-i mahsûsu ahkâmına tevfiқан kat' ve ahz edilmesi ve petrol gazının tasfiyesi zımnında lâzım olacak ebniye ve fabrikaların inşâsı ve usûl-i mevki'iyeye ve îcâbât-ı fenniye göre teshîl-i nakliyât için sâhil-i bahra kadar hutût-ı hadîdiye ve borular fereş edilmesi ve ihrâc olunacak kömür ve gazların gümrük resminden mu'âf tutulması ve inşâ edilecek fabrikalar ve sâire nakliyât için celb olunacak âlât ve edevât ve makineler misillü levâzım-ı ibtidâiyenin birer def'aya mahsûs olmak üzere resm-i gümrükden mu'âf olması ve mukâvele ve şartnâmenin tefsîr-i ahkâmından dolayı zât-ı fahîmâneleriyle nezâret-i aliyye-i atûfîleri arasında zuhûra gelecek ihtilâfın Şûrâ-yı Devlet'de hal ve fasl edilmesi husûslarının tanzîm kılınacak mukâvelenâmeye derci sâhib-i imtiyâz müşârunileyh hazretleri cânibinden teklif buyurulmuştur.

Îcâb-ı maslahat tezekkür ve te'emmül olundukda vilâyet-i müşârunileyhâ makâmından gerek Abdülkerim Efendi ve şürekâsına ve gerek Şair Anbarı Memuru Kaymakam Mustafa Bey'e verilen ruhsatnâmelerin hâvi buldukları arâzînin sâlifü'l-arz musaddak harîtaları ihtivâ eylediği hudûd dâhilinde olduğu heyet-i fenniyenin icrâ etdiği tedkîkat ve tatbîkat ile tebeyyün eylemiş ve mûmâileyh Mustafa Bey tarafından masârîf-ı külliye ihtiyârıyla hafriyât icrâ olunup meydâna çıkarılan mezkûr ma'dene vukû'u istihbâr kılınan müdâhaleye meydân

verilmemesi istid'â edilip ma'amâfih mûmâileyh evvelce ma'den numûnesini de vererek tahlîl etdirilmek üzere muhâsebeye gönderildiği lede's-suâl Ma'âdin heyet-i fenniyesinden haber verilmiş ise de oralarda ya'ni mezkûr on üç bin altı yüz beş cerîb arâzide zuhûr eden kömür ve petrol ma'denlerinin imtiyâzı cânib-i seniyyü'l-cevânib-i cenâb-ı cihânânîden sadr-ı müşârunileyh hazretlerine ihsân buyurulduğu târîhleri bâlâda zikr olunan tezâkir-i sâmiye meâllerinden ma'lûm olduğuna nazaran mezkûr ruhsatnâmelerin ibtâlî hakkındaki mu'âmele-i lâzimenin îfâsı cihetinin bâ-emr-i sâmi-i vilâyete tebliği tabî'î olup ve ma'den î'mâl edilecek arâzînin beher cerîbi için senevî on gurus resm-i mukarrer îfâ ve istifâsı nizâmnâmenin kırk ikinci maddesi iktizâsından ise de kömür ve petrol gibi ma'denlerin menâfi'i umûma âid olmasından ve taharrî ve zâhire ihrâcı ve î'mali müşkil ve masârif-ı kesîre ihtiyârına menût bulunmasından ve bu makûle havâyic-i zarûriye-i dâhiliyenin sâye-i terakkî-vâye-i hazret-i pâdişâhîde teksîr ve tevfiiryle memâlik-i ecnebiyeden getirilenlere rekâbet edilmesi mültezem bulunmasından dolayı teshîlât irâesi lâzimedem idüğüne göre mezkûr ma'denleri hâvî olan arâzî-i mebhûsenin mecmû'una mukâbil ve maktû' olarak senevî on bin gurus kadar resm-i mukarrer î'tâsı muvâfık-ı maslahat görölüp ancak bunun mikdârı nizâmen mu'ayyen bulunduğu cihetle şerâit-i imtiyâziyenin bu noktasını öylece ta'dîlen ve kat'iyen ta'yîn etmek salâhiyet hâricinde olduğundan resm-i mezkûr şeref-sâdır olacak fermân-ı âlî-i cenâb-ı pâdişâhîde tasrîh buyurulacak mikdâr üzerinden istifâ kılınmak ve Osmanlı Anonim Şirketi'nin teşkîli zâten mesâğ-ı nizâmî tahtında bulunmasıyla işbu kömür ve petrol ma'denleri için de teşkîli hâlinde yapılacak nizâmnâme-i dâhilî nezâret-i müşârunileyhâdaki nümûneye muvâfık görölür ise derhâl ve aksi takdîrde bi'l-istîzân îcabı icrâ ve ale'l-usûl mürâca'at vukû'unda nizâmnâmenin beşinci mâddesi hükmünce mu'âmele îfâ olunmak ve amelîyât ve î'mâlât-ı ma'deniyyeye muktezî ağaç ve kereste esmânının î'tâsıyla civârda kâin mirî ormanlarından nizâmına tevfiikan alınmak ve petrol gazının tasfiyesi için hudûd-ı imtiyâziye dâhilinde ebniye ve fabrikalar yapılmak ve teshîl-i nakliyât zımında bahra kadar hutût-ı hadîdiye ve borular fereş edilip ihrâç olunacak kömür ve gazlar dâhilî resm-i gümrükden ve inşâ edilecek fabrikalarla sâireye ve nakliyâta müte'allik celb olunacak âlât ve edevât ve makineler misillü levâzım-ı ibtidâiyye dahi emsâl ve nizâmı vechile gümrük resminden mu'âf olmak ve mukâvele ve şartnâmenin tefsîr-i

ahkâmı yolunda sâhib-i imtiyâz müşârunileyh hazretleriyle nezâret-i aliyyeleri beyinde zuhûr edecek ihtilâfât Şûrâ-yı Devlet'de hal ü fasl olunmak ve kömür damar hâlinde olduğuna mebnî onun için yüzde bir ve yığın hâlinde bulunan ve petrol için yüzde on resm-i nisbî îfa ve fermân-ı âlînin şeref-zuhûrunda bir def'aya mahsûs olarak elli aded lira-yı Osmânî nezâret-i aliyyeleri veznesine ve yirmi aded lira-yı Osmânî dahi Bâbîâlî Teshîlat Sanığı'na ve ma'denlerin hâsîlât-ı sâfiyesinden yüz guruşda beş para da Darûlazece'ye i'tâ kılınmak ve şâyed ileride turuk veyâ inşâât-ı askeriyeden dolayı i'mâlat-ı ma'deniye'nin ta'tîli îcâb eylediği sûretde zarar ve ziyân da'vâsına hak ve salâhiyet olamamak şartıyla ve doksan dokuz sene müddetle mezkûr kömür ve petrol ma'denlerinin müşârunileyh Halil Rifat Paşa hazretlerinin uhde-i sâmiye-i fahîmânelerine ihâlesi bi't-tensîb tanzîm edilen mukâvele ve şartnâme rabt olduğundan leffiyle Bâbîâlî cânib-i sâmîsine tezkire-i nezâret-penâhîlerinin terkîm ve takdîmi lâzım gelir. Ol bâbda emr u femân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 26 Receb sene 314 ve fî 19 Kânûn-ı evvel sene 312 (31Aralık 1896)
 Mu'avin-i Nezâret ve Reis-i encümen Hüseyin Hüsnü,
 Orman Heyet-i Fenniyesi Reisi Mehmed Nazif,
 Muhâsebeci Muhyiddin
 Ma'aden Heyet-i Fenniyesi Reisi Ziya,
 Ziraat Heyet-i Fenniyesi Reisi Aram,
 Sermühendis Arnest.

Extended Abstract

With the understanding of the value of oil in the Ottoman Empire during the reign of Sultan Abdulhamid II, oil deposits in Anatolia began to be identified and various exploration studies were carried out both in the Ottoman and Republican periods. A notable example of these works is the activities carried out for oil extraction in the Şarköy, Mürefte and Gaziköy (Ganos) regions. In this sense, the state has prepared various concession agreements for the exploration and evaluation of oil resources in the relevant regions and presented them to both domestic and foreign entrepreneurs. These initiatives, which can be accepted in favor of Turkish entrepreneurs especially after the foundation of the Republic, constitute a micro part of our social and economic history from the Ottoman period to the present. Although such initiatives constitute an important turning point in the history of modern Turkey, our study has shown that the expected economic efficiency cannot be obtained from the oils found in Şarköy, Mürefte and Gaziköy (Ganos) regions. Therefore, the terms of the signed agreements cannot be fulfilled and the desired oil cannot be extracted.

In this study, oil extraction attempts in regions such as Şarköy, Mürefte and Gaziköy (Ganos) are discussed. Accordingly, oil exploration and extraction operations, as well as their concession processes; It has been tried to examine the archive documents and copyrighted works and to reveal the oil existence in Turkey. In the beginning, the Western attempts on the oil in Turkey will be emphasized, and in the light of this information, the adventure of the oil in the relevant regions from the Ottoman Empire to the Republic will be tried to be explained.

The Industrial Revolution had a great impact on the development of underground resources in the world economy. Because the Industrial Revolution, which started in England, has seriously expanded the use of important metals such as oil, coal, tin and copper.

When evaluated from an economic point of view, the first demand and need for coal of the Ottoman Empire, which had an economy based on agriculture, stemmed from the need for the navy, which was moving from sails to steam engines in the first half of the 19th century. In the Ottoman Empire, coal was first discovered by Humbaracı Ahmet Pasha of French origin in Sarajevo in 1731 during the reign of Sultan Mahmud I. Later, during the reign of Sultan Mustafa III, it was discovered and excavated by Baron François de Tott, of French origin, in the Yedikumlar locality near Istanbul in 1774.

European states started to use coal in the first periods of industrialization and then oil in the later processes. The Ottoman Empire, on the other hand, could not use these resources efficiently in terms of gaining power, development and production, since it could not fully establish its own industry, although it had both energy sources.

The Ottoman Empire's participation in international exhibitions held in London in 1851 and in Paris in 1855 is a clear indication that it has begun to value underground resources more. The majority of mining activities in modern Turkey coincide with the reign of Sultan Abdulhamid II (1876-1909). One of the most discussed practices of this period is that Abdülhamid II tied many lands under the Ministry of Finance to the Treasury, that is, directly to himself, since 1880-1881.

Oil business in the Ottoman Empire literally started with the discovery of oil in Mesopotamia in 1887. As a matter of fact, in 1898, one of the British companies in the Middle East countries applied to the government and obtained permission. Because Abdulhamid II registered the oil fields as his own property and prevented these regions from becoming the property of foreigners.

Edirne province, Gallipoli and Tekirdağ, within the borders of the Ottoman State, are among the regions where oil exploration and extraction privileges were granted. Like Şarköy, Mürefte also contains resources such as oil and gas because it is a coastal region. Oil explorations were also carried out around Gaziköy (Ganos), which came after Mürefte, because it is known that until 1920, people bought kerosene from Hoşköy creek, located on the east side of the city, to use in their administration lamps. After the oil company established in Iskenderun at that time, a second company was established in this region as well.

In 1892, when Cavid Bey was suspicious of the smell coming into his nose while wandering the Gaziköy (Ganos) creeks around Mürefte, he searched the environment and came across some traces of oil, and went to Istanbul. In order to open a water well, he made an agreement with Armenian Seferyan, who had a water drilling tool, and a Greek, and formed a partnership with them.

One of the first acts of Grand Vizier Halil Rifat Pasha, when he was appointed as the Grand Vizier in 1895, was to get the oil exploration concession in an area of 15 thousand decares near the Şarköy district of Gallipoli. The fact that the top administration of the state is engaged in these activities itself can be described as an indication that the underground resources are highly valued, and that Sultan Abdulhamid began to follow the policy of keeping these valuable resources in the hands of the state.

After the Grand Vizier Halil Rifat Pasha applied for concession rights for the oil and coal mines extracted in Sarkoy, a concession right circular dated 29 September 1896 was published. According to this circular, the Grand Vizier Halil Rifat Pasha was granted a concession on 13 February 1897 to obtain coal and oil mine exploration licenses in Sarkoy and Gallipoli vicinity. After the concession right given to Halil Rifat Pasha, it was made into a contract by working on it. A lignite coal and oil mines exploration license was granted to the Grand Vizier Halil Rifat Pasha for 99 years by Sultan Abdulhamid II, in order to explore and research the oil and coal deposits discovered in the empty area by the sea in the vicinity of the Şarköy district.

Grand Vizier Halil Rifat Pasha, who won the privilege of this wide area, immediately started oil exploration operations. Tax exemption has also been provided for tools and materials that will be used for the extraction of mines and are thought to be brought to Istanbul from abroad. The Grand Vizier signed an agreement with a British company for oil exploration operations and gave them this important task.

At the same time, another company engaged in exploration activities in the Middle East brought workers from Romania to the region. Workers brought to the region started to work around Gaziköy (Ganos) and opened a four-cornered well. In a short time, a depth of 108 meters was reached in the well, although there were small signs of gas at this level, it was determined that it was not efficient and the area was abandoned.

In 1899, experts were brought from London by the European Petroleum Company and the region was examined again. Upon the positive report prepared by the geologist engineer named Adyasevinç, a well was drilled in Hoşköy (Horadere) region and oil was found at a depth of approximately 90 meters. Until that time, it was the first successful well in that region, and until the end of 1901, approximately 2 tons of production per day was made from the well. After the extraction of another 47 tons of oil, it was decided to stop the production activity, which was described as inefficient well.

It is seen that 63 percent of the oil and coal mines within the known borders of Şarköy and Mürefte were transferred to a British citizen merchant named Monsieur Gaviş Kilkiyovist residing in Galata in August 1901. As of this process, foreigners became the largest shareholders, and the Grand Vizier died in November 1901, shortly after the transfer. At the same time, it should be noted that after this date, it is observed that there is a calmness in oil exploration works. The company named "European Petroleum Company" drilled several more wells between 1903-1906. However, these initiatives stopped their

activities after a while, as they were similarly inefficient. After these attempts, oil exploration fields in Şarköy and Mürefte basins remained empty for a while.

According to the statement given by Sultan Mehmed Reşad to the Imperial Council in 1914, the oil exploration and drilling license and privilege in Şarköy and Mürefte were given to American citizen Lucian Ironi Thomas. The privilege right of the mine, which was discovered at seven different points here, will be tendered for a period of 60 years and on the condition of paying certain taxes. However, it was observed that the First World War, which started shortly after this date, caused the cessation of research and excavation activities. With the abolition of the sultanate right after, the official constitutionalism of the Ottoman Empire ended, and these privilege rights were naturally terminated, just like other privileges.

After the proclamation of the Republic, with the Petroleum Law adopted on March 24, 1926, the government has the right to explore and operate the mines that are subject to all petroleum and petroleum compounds within the borders of the Republic of Turkey.

With the establishment of the Mineral Research and Exploration Institute (MTA), the first place where oil exploration studies were initiated was the Thrace Region. Thus, in 1926, various initiatives related to the extraction of oil were restarted in Mürefte districts, which attracted more attention and interest due to its proximity to Istanbul.

Sidney, Paige, Harold, Moses, Cevat Taşman and K Lokman started the first studies in 1934 within the scope of the oil works carried out in the Thrace Region during the Republican period. In this direction, in 1935, four small soundings between 50 and 135 meters were carried out around Hoşköy. At the same time, with the Law No. 2804 dated 14 June 1935, the Mineral Research and Exploration Institute was established. This organization will not only include the gold and coal management business, but also the Petroleum Exploration and Operation Administration will be transferred to the new organization.

Oil exploration and operation activities, which gained even greater importance after the establishment of the Republic, continued in Thrace from 1936 to 1947. Accordingly, in 1936, respectively, Companie Generale Geophysique and Kirk; Kirk in 1937; 1938 Cunningham Craig, Loczy; Parejas in 1939; Frederick Clapp in 1943; Pertev Bediz and Ziya Kirman in 1945; In 1946 Ortynski, Burget, Sulhi Yüngül, Hilmi Sagoçi, Ziya Kirman; In 1947, like Adnan Küçükçetin, Nuh Tilev, Ziya Kirman. Finally, with the Petroleum Law No. 6326, which was accepted on March 7, 1954, petroleum activities gained a legal basis and opened to foreign and domestic private capital companies. With the Law

No. 6327 of the same date, the Turkish Petroleum Corporation (TPAO) was established, and the relevant units of the Mineral Research and Exploration Institute (MTA) were connected to TPAO.